

AYDINLANMA NEDİR?

- * **Aydınlanma nedir?** - Afşar Timuçin
- * **Aydınlanmanın kaynakları ve özü** - Ali Timuçin
- * **Aydınlanma filozoflarından seçme metinler** - Locke, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot, Kant...
- * **Burjuva Aydınlanmasının serüveni ve Emekçi Aydınlanması** - Ender Helvacıoğlu

Bilim ve Gelecek

AYDINLANMA VE BİLİM MÜCADELESİNE KATKI İÇİN ABONE OL, ABONE BUL!

Bilim ve Gelecek Yayın Kolektifi'nin merkezi işi olan, bilginin topluma yayılması ve toplumsal yarar için kullanımının sağlanması hedefiyle yola çıkan Bilim ve Gelecek dergisi, okurlarının desteğiyle yayın hayatına devam ediyor.

Siz de Bilim ve Gelecek gönüllüsü olarak aydınlanma ve bilim mücadelesine bir tuğla koyabilirsiniz.

- 1 Yıllık Abonelik 120 TL.
- Kurumsal Abonelik 150 TL
- 6 Aylık Abonelik: 60 TL
- Yurtdışı Abonelik (Avrupa, Ortadoğu): 80 Euro (ABD, Uzakdoğu): 150 Dolar

Abonelik ve kitap kampanyası için iletişim: (0216)349 71 72 • bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Bilim ve Gelecek Kitaplığı setleri %50 indirimli!

'EVİRİM SETİ' 70 TL 35 TL

50 Soruda İnsanın Tarihöncesi Evrimi
Metin Özбек

50 Soruda Yer'in Evrimi
Mahmut Salıncık

50 Soruda Yaşamın Tarihi
Deniz Şahin

Evrım Kuramının Dayanılmaz Bilimselliği
Yaman Örs

'MATEMATİK SETİ' 84 TL 42 TL

Matematik "Yaramaz"dır
Ahmet Doğan

50 Soruda Matematik
Şahin Kaşık

Neden, Hangi, Nasıl Matematik?
Ahmet Doğan

Matematik'in (M)izahı
Ali Türin

'ÇİZGİ BİLİM SETİ' 66 TL 33 TL

LOGICOMIX
A. Ünlüoğlu, H. İzzetkızıoğlu,
P. Popoğlu, A. E. Önerler
Albatros Yayınları

Elektrik'in Tanınması
TESLA
Sorner Tuna

İskenderiyeliği
HYPATIA
Sorner Tuna

Bilim ve Gelecek Yayın Kolektifi hakkında

Bilim ve Gelecek, bilimsel bilginin topluma yayılmasına ve bilginin toplumsal yarar için kullanımının sağlanmasına yarayacak yayınlar çıkarmayı görev edinmiş bir yayın kolektifidir. Yayınlarında bilimsel gelişmeleri sıradan bir haber gibi aktarmayı değil, aynı zamanda felsefi ve toplumsal boyutlarıyla ve insanlığa sunduğu katkıları açısından yorumlamayı ve sorgulamayı esas alır.

Kolektif, ilk sayısını 2004 yılı Mart ayında çıkardığı Bilim ve Gelecek dergisini, yaklaşık 11 yıldır kesintisiz yayımlamaktadır. 2007 yılında da Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nı kurarak, kitap yayıncılığına başlamıştır.

Bilim ve Gelecek Yayın Kolektifi, gerek aylık popüler bilim dergisi olan Bilim ve Gelecek'te, gerek çıkardığı kitaplarda, yaşamda asıl yol göstericinin bilim olduğunu işaret etmekte; aynı zamanda bilimi toplumsal sistem üstü bir etkinlik alanı olarak değerlendirmemekte, insanlığa getirdikleri ve götürdükleri açısından sorgulanması gerektiğini söylemektedir. Evreni, doğayı, toplumu ve insanı anlamak isteyen, merak duygusunu canlı tutabilen okurlara seslenen aylık popüler bir bilim dergisi ve kitaplar hazırlamaktadır.

Bilim ve Gelecek Kitaplığı, Ocak 2010'da başladığı ve şimdiden 15 kitaba ulaşan "50 Soruda Bilim" başlıklı bir dizi kitabın yayımıyla, hem kendi içinde, hem de popüler bilim yayıncılığında önemli bir atılım yapmıştır. Bilimin temel kuramlarını ve alanlarını, soru-yanıt formatıyla, popüler düzeyde ele alan, birikimini yerli yazarlara yaslayan bu dizi, ülkemiz bilim yayıncılığı alanında bir ilktir.

2012 yılında ise "Başyapıtlar ve Öncüler Dizisi" başlığıyla yeni bir dizinin de yayımına başlayan Bilim ve Gelecek Kitaplığı bu diziyle, derinlemesine araştırmalar yapmak isteyen okurlara, belli bir alanın başyapıt niteliğindeki kitaplarını tanıtan, değerlendirmelerini sunan kılavuzlar hazırlamaktadır. 2013 yılında ise, bir diğer dizinin, bilimsanlarının portrelerini çizgi roman formatında ele alan "Çizgibilim Dizisi"nin yayımına başlamıştır. Bilim ve Gelecek Kitaplığı, sözü edilen diziler dışında da popüler bilim, felsefe ve politika alanında özgün kitaplar yayımlamaya devam etmektedir.

Bilim ve Gelecek Dergisi Arşivi
İndirilebilir e-kitaplar 2

Aydınlanma Nedir?

Afşar Timuçin-Ali Timuçin- Ender Helvacıoğlu

© Afşar Timuçin-Ali Timuçin- Ender Helvacıoğlu

Sayfa tasarımı: Baha Okar

Kapak tasarımı: Osman Budak

Bu e-kitapta yer alan makaleler, Bilim ve Gelecek dergisinin,
Nisan 2008 tarihli 50. sayısından alınmıştır..

Bilim ve Gelecek Yayın Kolektifi

7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd. Şti.

Caferađa M. Moda C. Zuhâl S. No: 9/1, Kadıköy-İstanbul

Tel: 0216.349 71 72 / 0216.345 26 14

<http://www.bilimvegelecek.com.tr> • bilgi@bilimvegelecek.com.tr

AYDINLANMA NEDİR?

Afşar Timuçin
Ali Timuçin
Ender Helvacıoğlu

Bilim ve Gelecek Dergisi Arşivi
İndirilebilir e-kitaplar -2

İÇİNDEKİLER

Afşar Timuçin

Aydınlanma nedir? 9

Ali Timuçin

Aydınlanmanın kaynakları ve özü 19

Hazırlayanlar: Afşar Timuçin – Ali Timuçin

Aydınlanma filozoflarından seçme metinler 27

John Locke 29

Yönetim Üzerine İki İnceleme'den 29

Montesquieu 32

Yayımlanmamış Düşünceler ve Parçalar'dan 33

Yasaların Ruhundan 35

Voltaire 37

Felsefe Sözlüğü'nden 38

Candide'den 40

Jean-Jacques Rousseau 42

Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev'den 43

Eşitsizlik Üzerine Söylev'den 46

Emile'den 47

Toplum Sözleşmesi'nden 48

Toplum Sözleşmesi'nden 50

Denis Diderot 53

Değişik yapıtlarından 54

Immanuel Kant 58

Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt'dan 58

Öteki Fransız Aydınlanmacıları 62

Ender Helvacıoğlu

Burjuva Aydınlanmasının serüveni ve Emekçi Aydınlanması 67

Aydınlanma nedir?

Afşar Timuçin

18. yüzyıl, felsefenin ilk olarak siyasallaştığı yüzyıldır. Her şeyden önce yürürlükteki siyasal ve dinsel yetkelerin tartışılması gerekiyordu. Aydınlanma böylece bir eylem felsefesi oldu. Felsefe hiçbir dönemde bu kadar somutlaşmamış, bu kadar kavgacı olmamış, yaşayan insanın sorunlarıyla bu kadar ilgilenmemiş, insanlığı bu kadar geniş biçimde kucaklamaya çalışmamış, yeni yaşam koşullarını başlatmada bu kadar etkili, dirençli, istekli görünmemişti. O, Sanayi Devrimi'ne açılan bilimsel ve teknolojik atılımların, sermayeciliğin gelişimini sağlayan atılımların getirdiği olumlu ve olumsuz değerlerle ilgili bir genel eleştiriydi.

Bir düşünceyi doğru anlamak için onun kaynaklarına inmek zorundayız. Ama bunun için ne kadar geriye gitmemiz gerektiğini kestirmek her zaman kolay değil. Aydınlanma düşüncesini tarihsel bağlamının dışında sözcük anlamıyla ele alanlar onun kaynaklarını bulmak için çok eski zamanlara inmek gereksinimi duyarlar. Başlangıç için en doğru ad belki de Sokrates adıdır. Doğrular için canını vermiş olan bu efsane kişilik gerçekten bize doğruların dışında bir yaşam olmadığını, olmaması gerektiğini, olamayacağını duyurdu. İnsan usunun bu noktada yüce aydınlığına kavuşmuş olduğunu sezeriz. Tarih düşünce kahramanlarıyla doludur, insanlığın aydınlığa çıkmasında her birinin çok özel bir yeri vardır. Böylece “aydınlanma” sınırları belirsiz bir kavrayışın en genel adı olur. Öte yandan, kimileri aydınlanma denince Rönesans’ı anlamak eğilimindedir. Ama Rönesans’ın üç ayrı evrede gerçekleştiğini düşününce iş gene karışır. Önemli olan bilgiyi sezgilerimizle değil, tarihe yönelen araştırmacı yanımızla üretmektir. Kimileri düşlerini gerçekliğe yansıtıp gerçekleri kendilerine göre çizmeye çalışır. Bilmeden bilmek noktasında insan nice yanlış fikir üretebilir.

Öte yandan her düşünceyi ancak tarihsel bağlamında ele alırsak doğru olarak kavrayabiliriz. Daha baştan beri birçok düşünce adamı insanlığın aydınlık bir dünyaya kavuşması için çaba göstermiştir; bununla birlikte “aydınlanma” adı tarihsel bağlamında

bizi 18. yüzyılla sınırlar. Aydınlanma bu yüzyılda felsefeyi gerçek anlamda toplumsal dönüşümlerin buyruğuna vermiş düşünürlerin düşünme biçimidir. Felsefe onlarla ilk olarak siyasallaşmış ve dünyayı dönüştürücü bir anlam kazanmıştır. Kavramın sınırlarını daraltırsak, o yüzyılın Fransa'sında durmamız gerekir. O zaman şu sorulabilir: Fransa'dan başka yerde insanlar aydınlanmak istemediler mi? Sorun aydınlanmak istememek sorunu değil, aydınlıklar adına savaşa girmeyi göze alma sorunudur. Dikkatli bir okuyucu hemen şu soruyu soracaktır: İngiltere'de insanlar aydınlık bir dünyaya kavuşmak istemediler öyleyse.

İngiltere tarihini biraz bilenler bu ülkede aydınlanma için savaşımın bir gereklilik olarak yaşanmadığını da bilir. Çünkü İngiltere'de soylu sınıfıyla yeni yükselen burjuva sınıfı çıkar hesaplaşmasını erkenden yapmış, parlamento çatısı altında ikili düzende bir güçler dengesi kurmayı erkenden başarmıştır. İngiliz isyancı baronlarının Manga Carta'yla kral John'dan zorla haklar elde etmelerinin 1215'de olduğunu düşündüğümüzde, sözünü ettiğimiz dengenin ne kadar erken kurulmaya başladığını anlarız. 17. yüzyılda iki İngiliz Devrimi bu dengeyi biraz daha sağlamlaştırdı. Birinci devrim Charles I'in idam edilmesiyle, ikicisi James II Stuart'ın İngiltere'den çıkarılmasıyla gerçekleşti. Bu yüzden İngilizler Fransa'dan gelen devrim rüzgârlarını çok da önemsememiş değildir.

Alman aydınlanmacılığı

Almanya'da aydınlanmacılık Fransa'daki kadar yoğun bir gereksinimdi, ne var ki bu ülkede aydınlanma devrimini başlatanlar Fransa'daki benzerleri kadar cerbezeli olmadılar. Almanya'da yönetimin baskıcı gücü aydınların ister istemez çekinik kalması sonucunu getirmiştir. Gerçekte iki ülkede yani Fransa ve Almanya'da aydınlanma aynı zamanlarda başladı. Bu ortak görünümün başlıca nedeni Almanya'da kültür adamlarının o zamanki dünyanın kültür merkezi Paris'e bağımlı olmalarıydı. "Aufklärung" diye bilinen bu çekinik aydınlanmacılığın baş kişisi dergici yazar Nikolai'dir. Bu kişi bugün adı unutulmuş da olsa, gününde ülke-

sinin kültür insanlarını epeyce etkilemiş bir kişiydi. Alman aydınlanmacılığının verimsizliğini Lucien Goldmann *Kant Felsefesine Giriş* adlı o çok önemli kitabının başlarında Almanya'nın geri kalmış yapısına bağlar.

Bu arada Kant'ın aydınlanmacılığını unuttun diyenler olacaktır. Unutmamak gerekir ki, Kant'ın aydınlanmacılığı Fransa aydınlanmacılığı gibi siyasal yönü ağır basan bir aydınlanmacılık değildir. Fransız aydınlanmacılığı her koşulda devrim düşüncesini akla getirir, nitekim Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtı Fransız Devrimi'nin erken zamanda yayımlanmış bir bildirisi gibidir. Oysa Kant'ın aydınlanmacılığı siyasal hiçbir yönü olmayan bir düşünme biçimidir. Kant devrim düşüncesine yabancıdır, hatta karşıdır. O bir devrimin birtakım önyargıları ortadan kaldırırken onların yerine daha başka önyargılar getirdiğini söyler. Devrime arka çıkmak yanlıştır, ne var ki bir devrim gerçekleşmişse onunla çekişmeye girmek de yanlıştır. Buna göre Kant'ın aydınlanmacılığı felsefenin sınırlarını aşmayan, bize eleştirinin önemini bildiren ve kendi usumuzla düşünmemizi öğütleyen bir aydınlanmacılıktır ve elbette böyle olmakla son derece önemlidir. Ancak toplumsal ve siyasal aydınlanmayla metafizik aydınlanmayı birbirine karıştırmak doğru olmaz.

Fransa'da aydınlanma, eylem felsefesi oldu

Biz gözlerimizi dünyayı yerinden oynatacak Fransız Devrimi'nin temel felsefesi olan aydınlanmacılığa, Fransa'daki aydınlanmacılığa çevirelim. Louis 14'ün ölümü (1715) Fransa'da iktisadi ve toplumsal koşulların hiç de iyi olmadığı gerçeğini gözler önüne serdi. Saray da kilise de soylu sınıfı da gücünü iyiden iyiye yitirmiş, halk büyük sıkıntılar içinde kıvranır duruma gelmişti. Daha 18. yüzyılın başlarında kiliseye ve yönetime karşı bir muhalefet oluşmaya başlamıştı. Kraldan yakınların sesleri gün geçtikçe daha gür çıkmaya başlıyordu. Louis 15 de derin yaraları kapatabilecek güçte değildi. Muhalefet kaba siyasal düzeyden düşünce düzeyine kaymıştı. 1715'den 1750'ye kadar Fransa'da düşünce

dünyası Montesquieu'nün ve Voltaire'in ölçülü ama etkili eleştirileriyle renklendi. 1750'den sonra eleştirinin şiddeti arttı, işe Jean-Jacques Rousseau, Diderot ve öbür ansiklopediciler karıştı. Devrimci düşünceler bundan böyle kurucu düzeni yıkıcı bir güç oluşturmaya başladı.

Bu değişimde elbet İngiltere'den gelen aydınlık düşüncelerin de payı vardı. Fransa Descartes'ın usçuluğunu gerilerde bırakmıştı, zaten onunla bir toplumsal kavgayı gerçekleştirmek olanaksızdı. Toplumun sorunlarını bilimsel ve metafizik yanı ağır basan bir felsefe geleneğiyle çözmek olası değildi. Louis 15'in saltanat döneminde Fransızlar İngiltere'den gelen yeni düşüncelerin etkisinde kaldılar. Özellikle modern toplumu oldukça doğru tanımlayan Locke, Fransa'da aydınlanmanın itici gücü oldu.

Kültür insanları savaşı açık alanda kabul etmek gibi bir yanlışa düşmeden düşüncelerini apaçık felsefi öngörülerle olmaktan çok romanların, şiirlerin, öykülerin, yolculuk notlarının, çeşitli anlatıların içine katarak sundular. Halkın ya da genel olarak toplumun insanca yaşamak hakkını savunan bu insanlar ne gariptir ki, orta ya da alt katların insanları değildi. Montesquieu de, Voltaire de üst sınıftandı. Montesquieu soyluydu ve zengindi, Bordeaux Parlamentosu'nda çok önemli bir görevi vardı. Avusturya, Macaristan, Hollanda'da yolculuklar yapmış, iki yılını Londra'da geçirmiş, felsefe çalışmalarını sürdürmek için Fransa'ya dönmüştü. Fizik, hekimlik, tarih, siyaset, ahlak gibi alanlarda düşünmeyi seviyordu. Voltaire Paris'de bir noterin oğluydu, ticaretten iyi para kazandı, Fernay Şatosu'nu satın alacak kadar zenginleşmişti. Diderot paralı bir bıçakçının oğluydu. Jean d'Alembert Madame de Tencin'in kilise avlusuna bırakılmış piçiydi, ama zengin bir camcının karısının sıcaık kollarında büyüdü. Baron d'Holbach zengin bir soyluydu, ömrünü Paris'de geçirdi, sofrası düşünenlere her zaman açık oldu.

Edebiyat tarihçisi J. Calvet yeni edebiyatın 1715'de başladığını yazar. 1715 tarihi bir bakıma klasiklikten kopuşun tarihidir. 1690-1725 arasında bir kültür bunalımı olmuştur. Bu bunalım yalnız Fransa'yla değil bütün Avrupa'yla ilgilidir. Bu süre içinde bir es-

kiler ve yeniler kavgası yaşanmıştır. Bundan böyle yalnız edebiyatın değil, siyasal ve toplumsal yapının hatta dinin temelleri tartışılmaktadır. Felsefe biraz sulandırılmış olarak da olsa, metafizikten fiziğe, dar alanlardan sokağa çıkma eğilimindedir. Buna göre 18. yüzyıl, felsefenin gerçek anlamda ilk olarak siyasallaştığı yüzyıldır. Felsefe hiçbir dönemde bu kadar somutlaşmamış, bu kadar kavgacı olmamış, yaşayan insanın sorunlarıyla bu kadar ilgilenmemiş, insanlığı bu kadar geniş bir biçimde kucaklamaya çalışmamış, yeni yaşam koşullarını başlatmada bu kadar etkili, dirençli, istekli görünmemiştir.

Aydınlanma düşüncesi bireyin kurtuluşuyla ya da bireyin birey olma hakkının sonuna kadar savunulmasıyla ilgilidir, toplumsallıkta ezilmeye bırakılmamış tek kişinin toplumsal konumuyla ilgilidir. Bu da her şeyden önce yürürlükteki siyasal ve dinsel yetkelerin tartışılmasını gerekli kılıyordu. Aydınlanma böylece bir eylem felsefesi oldu. O, Sanayi Devrimi'ne açılan bilimsel ve teknolojik atılımların, sermayeciliğin gelişimini sağlayan atılımların getirdiği olumlu ve olumsuz değerlerle ilgili bir genel eleştiriydi. İyimserlik Rousseau dışında tüm aydınlanma düşünürlerinde belirleyici özelliktir. Sermayecilikle gelmeye başlayan büyük tehlikeleri o dönemde yalnız Rousseau'nun sezilmiş olması ilginçtir.

Ne olursa olsun aydınlanma düşünürleri amaçları ve sınırları çok belli bir ideolojik kavganın yürütücüleri değillerdi. Aydınlanmanın, örneğin beş yüzyıl kadar etkin olmuş ve etkileri bugüne kadar sürmüş olan, modern insanın toplumsal bireyi tanımlamada temel bakış açısını oluşturan Stoa felsefesi gibi ilkeleri üyelerince sıkı sıkıya korunmuş bir düşünce akımı olmadığı kesindir. Basit bir deyişle, ne kadar varoluşçu varsa o kadar varoluşçuluk vardır gibi, ne kadar aydınlanmacı varsa o kadar aydınlanmacılık vardır. Belirgin olan tek şey, her aydınlanmacının sularını bulandırmadan halk diliyle konuşma eğilimidir, ancak bu onların halka inmek konusunda büyük istekleri olduğu anlamına da gelmez. Dil ve düşünce açısından halka yakın olma istemi özellikle Diderot'nun ansiklopedisinde belirginleşir.

***Dinsel yetkeyle tartışma:
“İnsan doğuştan günaha değil, iyiye eğilimlidir”***

Siyasal yetke kadar dinsel yetkeyi de sarsmaya yönelik bu düşünce geçmiş zamanlarda daha doğrusu Ortaçağ'dan beri inanç düzeyinde yaşanmış olan bir sıkıntıyı da gidermeye eğilimliydi. Aydınlanma MS 4. yüzyılda yaşamış olan, katı dogmacı görüşleriyle tanınan Aziz Augustinus'un ortaya atmış olduğu ve bütün Katolik dünyasının canla başla benimsediği **kökel günah** takıntısını ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Aziz Augustinus'a göre insan doğuştan günaha eğilimliydi: Tanrı insanın içine bir günaha yönelme düzeneği yerleştirmişti. İşte bu yüzden her inançlı kişi bu durumu bilip yaşamına özen göstermeliydi. Bu günaha eğilimli olma fikri, yarattığı suçluluk duygularıyla bireyleri bunalıma sürüklemiştir. Özellikle günahın ne olduğunu bilmeyen genç insanlar, daha çok da cinsellik çerçevesinde ister istemez duydukları birtakım duyguların altında ezilerek nice sıkıntılar yaşamışlardır.

Aydınlanmacılar dine ilgisiz kaldılar ve Tanrı fikrini öne çıkardılar, böylece **tanrıcilik** diye adlandırılan bir görüş geliştirdiler. Dinin dogmaları geriye itilince, evrenin mimarı Tanrı düşüncesi ortaya çıktı. Bu dünyanın eşsiz güzellikleri Tanrının bir ürünüydü. Tanrıci görüş Tanrının varlığını benimserken Kayra'ya karşı çıkıyordu. Bu yaratıcı Tanrı, sayısız güzellikler yaratan bu Tanrı, kayıran bir Tanrı olamazdı. Bu bakış açısı çok yerde yeni bir din gibi algılandı ve benimsendi, bu arada sayısız tartışmaya da yol açtı. Kökü İngiltere'deki düşünce akımlarında olan bir bakış açısı Fransa'da da yayılmaya başladı, buna göre insan doğuştan günaha eğilimli değil, tam tersine doğuştan iyiliğe eğilimliydi. Özellikle Rousseau insanın tertemiz doğduğunu, daha sonra bozulduğunu yazıyordu. Birbirleri için iyilikler üreten insanların yaşam formülünü daha önce Spinoza vermiş, **homo homini Deus** (insan insanın Tanrısıdır) demişti.

İnsana güvenen, belirgin bir gelişim fikrine yaslanmamakla birlikte iyiye doğru ilerlemeye inanan bu geniş çerçeveli düşünce devinimi, Fransa'nın yürekli aydınlanmacılarını belki biraz da

abartılmış bir inanış çerçevesinde yalnız ülkelerinin değil, bütün bir Avrupa'nın hatta bütün bir dünyanın yeni zaman peygamberleri durumuna getirdi. Fransız Devrimi daha sonra nasıl Fransa'nın sınırları içinde kalmayıp bütün dünyada toplumsal-siyasal yapıları etkilemişse, bu devrimi hazırlayanların görüşleri de çok önceden sınırları aşıya bütün dünyaya yayılmıştır.

Aydınlanmanın kaynakları ve özü

Ali Timuçin

18. yüzyılda doğan Aydınlanma düşüncesi bir dizge felsefesi oluşturamamasına ve birbirleriyle pek çok ayrılıklar taşıyan düşünürler tarafından ortaya konmasına rağmen, kaynağını dizge felsefeleri dönemi olan 17. yüzyıldan almıştır. Aydınlanma düşünürleri sağlıklı bir siyasal düzen oluşturma çabalarıyla, kilisenin etkinliğini kırma girişimleriyle, bilime yaptıkları vurguyla etkili oldular. Yine de bu oluşumda Rousseau ve Montesquieu daha fazla ön plana çıkar.

18. yüzyılda doğan Aydınlanma düşüncesinin kaynaklarını bulmak için 17. yüzyılın düşünce dünyasına girmek gerekir. Bu düşünce bir dizge felsefesi oluşturmamasına ve birbirleriyle pek çok ayrılıklar taşıyan düşünürler tarafından ortaya konmasına rağmen, kaynağını dizge felsefeleri dönemi olan 17. yüzyıldan almıştır. Özellikle ahlak açısından Robert Bayle'in (1647-1706), bilgi ve siyaset anlayışı açısından John Locke'un (1632-1704) etkileri ilk anda dikkati çekmektedir. Bu düşünürler özellikle Voltaire, Diderot, Montesquieu ve Rousseau gibi Aydınlanma düşünürlerini değişik biçimlerde etkilemiştir. Copleston, *Felsefe Tarihi* çalışmasında Bayle'in Aydınlanmaya etkisini şöyle belirler: "Bayle'in yalnızca dini ve usu değil, aynı zamanda dini ve ahlakı da ayırdığına işaret edilir. Yani o dini kanılar ve güdülerin ahlaki bir yaşama öncü olmak için zorunlu olduğunu varsaymanın büyük bir hata olduğu üzerinde durdu."⁽¹⁾ Böylece Copleston'un da belirttiği gibi Bayle'e göre toplum dinsel bir bakış açısı taşımasa da, ahlaksızca bir bakış açısı taşımayan insanların olduğu bir toplum da olabilirdi. Bu etki çerçevesinde Aydınlanma düşünürleri dinsel olanı dışlayan ve bilimsel olanı ön plana çıkaran bir düşünce ortaya koydular. Örneğin bir Aydınlanmacı olarak bilinen ve yaşamını 38 ciltlik *Doğal Tarih* adlı çalışmasına adanmış

---

1) Fredrick Copleston, *A History of Philosophy-6*, 1. b., England, Burns&Oates, 1999, s.7.

bir kişi olan Buffon, bilimsel konulara dinbilimsel yönden yaklaşılması gerektiğini bildirdi. Sağlıklı bir ussallıkla doğa olgularına yükselmeyi önerdi.

Aydınlanmacılar, Locke'un deneyci felsefesini benimsediler

Aydınlanma düşünürleri öncelikle bilimin savunucularıydılar, bununla birlikte bir bilgi kuramı ortaya koyamadılar ya da koyma gereği duymadılar. Bu düşünürler Locke'un Aristoteles'den aldığı deneyci felsefeyi benimsediler. Bu felsefe usçuların tersine zihnimizin başlangıçta "tabula rasa", yani boş bir levha olduğunu söyleyen ve tüm bilgimizi deney yoluyla edindiğimizi bildiren bir felsefeydi. Aydınlanmacıların bu felsefeyle tanışmaları Condillac kanalıyla olmuştur demek yanlış düşmek olmaz. Ancak Condillac yeni bir felsefe ortaya koyduğunu ileri sürse de Locke'un deneyciliğine çokça bir şey katamadı. Locke fikirlerin iç duyum ve dış duyumdan yani düşünce ve duyumdan geldiğini söyledi. Condillac'sa iç duyum ya da içebakışı bir kenara koyarak, ünlü heykel örneğinde açıkladığı gibi, bütün fikirlerin duyumdan geldiğini söyleyerek her şeyi duyuma indirgedi. Aydınlanmacıların büyük ölçüde Condillac kanalıyla tanıdıkları Locke, hemen bütün Aydınlanmacıları belli ölçülerde etkiledi. Böylece bu düşünürler dolaylı yoldan da olsa Locke'un deneyci felsefesine bağlandılar.

Rousseau ve eleştirileri

Aydınlanmacılar hep birlikte ya da ayrı ayrı bilgi kuramı çalışması yapmadılar, ancak özellikle bilimsel bakışın önemini vurguladılar. Yalnız bu düşünürlerden Rousseau'nun ilk anda bilime olumsuz yaklaştığı görülebilir. *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'de bilimlerin ve sanatların kötülük getirdiğini söylerken örneğin başta Diderot olmak üzere öbür Aydınlanmacılardan ayrı bir tutum alıyordu. Ancak kendi toplumunu bile sıkı biçimde eleştirebilen Rousseau için bu durum olağan sayılabilir. Rousseau'nun bilimi mahkûm edişinin nedeni Polonya Kralı'nın

bu konuda ona olan eleştirisine verdiği şu yanıtta görülmektedir: "Ama kaynağı bu kadar arı ve amacı bu kadar övülmeye değer bilimlerin bu derece Tanrıtanımazlık, bu derece sapkınlık, bu derece yanılğı, bu derece saçma dizgeler, bu derece çelişki, bu derece anlamsızlık, bu derece acı taşlama, bu derece korkunç romanlar, bu derece yılışık dizeler, bu derece ahlaksızca kitaplar ortaya koyması nasıl anlaşılabilir?.. Bana karşı çıkan kişi, bilimlerin kötüye kullanıldığında zararlı olduğunu ve sonuçta pek çok kişinin onu kötüye kullandığını kendi bakış açısıyla benimsiyor. Bu açıdan ben onunla ayrı şeyler söylemediğimize inanıyorum; doğrudur bilimlerin çok fazla kötüye kullanıldığını ve hep kötüye kullanıldığını ekliyorum ve bana verilen yanıtta tersi ileri sürülmüş gibi görünmüyor."⁽²⁾ Görüldüğü gibi Rousseau'nun eleştirisi bilimlerin ve sanatların kötü kullanımına yönelikti. Rousseau toplumsal yaşamın getirdiği kötülükleri görerek ve kendi toplumunu eleştirerek aldığı yürekli aydın tutumuyla öbür Aydınlanmacıların bir adım önüne çıkıyordu. Bu açıdan Rousseau'nun Aydınlanma düşüncesinde ayrı bir yeri vardır.

Düşünür toplumsal yaşam öncesinde iyi ve mutlu olduğuna inandığı insanın gereksinimlerinin çeşitlenmesinin ve buna koşut olarak mülkiyetin ortaya çıkmasını getirdiği bozulmaya, bu duruma eşlik eden insanlardaki hırsın, açgözlülüğün çekişmenin geldiği boyuta dikkati çekti. Rousseau'ya göre bu bozulmayı gidermenin bir aracı eğitim, öbür aracı yasa düzeniydi. Düşünüre göre insanlar *Emile*'de önerilen eğitimi uygulayarak toplumsallığın getirdiği olumsuz duygu ve davranışları törpüleyebilecekti.

Aydınlanmacıların siyasal düzen üzerine düşünceleri

Ancak bir o kadar önemli olan, öbür Aydınlanmacıların da göstermeye çalıştığı gibi, sağlam bir düzen kurmanın gereğiydi. Bu düzen genel istemin egemen olduğu bir yasa düzeni olacaktı.

2) Rousseau Jean-Jacques, *Oeuvres Complètes-2*, Paris, Éditions du Seuil, 1971, s.77.

Rousseau'ya göre egemenin istemi olan genel istem, devlete sözleşmeyle katılan her üyenin istemiydi ve tek tek istemlerden oluşan özel istemden farklıydı. Rousseau biraz bulanık bir kavram olan genel istem kavramını herkesin isteminden şöyle ayırdı: "Herkesin istemiyle genel istem arasında genelde epeyce ayrılık vardır; genel istem ortak çıkarı kollar, öbürü özel çıkarı kollar; ama bu istemlerden birbirini gideren artılarla eksileri çıkarın, geriye ayrılıkların toplamı olarak genel istem kalır."⁽³⁾ Genel istem genelin yararını izlerken, yurttaşlar birbirlerine karşı yükümlülüklerini yerine getiren sorumlu kişiler olarak genel istemin içinde yer alırlar. Genel istem böylece bütün ulus için vardır.

Bu noktada Rousseau ayrıca genel isteme bağlı olan gerçek anlamdaki egemenlik edimini şöyle tanımlar: "Bu, üstün astla uzlaşması değildir, üyelerden her biriyle uzlaşmasıdır. Uzlaşma toplum sözleşmesine dayandığından yasaldır; herkes için ortak olduğundan denkserdir; konusu yalnızca genelin iyiliği olduğundan yararlıdır; güvencesi halk gücüyle ve yüce güçle sağlandığından sağlamdır. Uyruklar yalnızca bunun gibi uzlaşmalara baş eğdikçe onlar kendi istemleri dışında kimseye baş eğmezler; egemenle yurttaşların karşılıklı hakları nereye kadar gider diye sormak yurttaşların kendilerine bir kişinin herkesine herkesin de bir kişiye ne ölçüde bağlanabileceğini sorması demektir."⁽⁴⁾ Bu noktada Rousseau'ya göre egemen, gücünü genel uzlaşmaların ötesine taşıyamaz. Rousseau bu noktada daha çok tek yapılı bir toplumu öne çıkaran bir bakış ortaya koyar. Düşünüre göre değişik fikirler ortaya atılabilir, ancak birbirinden ayrı topluluklar ortaya çıkmamalıdır. Rousseau'nun bu durumu ulusun birliğinin korunması için bir tehlike olarak gördüğü açıktır. Rousseau uyumlu işleyen bir yapıya olan güven duygusunu Cenevre Kenti'nde sonradan fikrini değiştirse

---

3) Rousseau Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Ali Timuçin, İstanbul, Bulut Yayınları, 2007, s.86-87.

4) Rousseau Jean-Jacques, *age*, s.91.

de yaşamıştı. *Eşitsizlik Üzerine Söylev*'de bunu şöyle dile getirir: "Dinbilimciler topluluğuyla edebiyatçılar arasındaki kusursuz bir birliğin örnek alınacak bir modelini göstermek yalnız Cenevre Kentine düşer. Beni sonsuz dinginlik umuduna bağlayan devletin gönençi adına onların bilgeliği, bilinen ılımlılığı ve şevki üzerine kurulan bu büyük ülkedir."⁽⁵⁾

Rousseau'nun dilediği, bu düzende daha üst konumda belirleyici olan yasama erkiydi. Yasamanın üst noktada görüldüğü benzer bir yaklaşım Locke'un düşüncesinde de görülebilir. Yasamanın ön planda olması halkın üzerinde yasa-koyucunun etkinliğini artırır. Dolayısıyla Rousseau'ya göre her zaman aldatılmaya yatkın olan halk için yasa-koyucu yönlendirici olacaktır. Bu noktada erkler ayrılığını öncelikle vurgulamış olmasına rağmen Locke'da ve Locke gibi yaşamayı üst bir konuma yerleştirmesiyle Rousseau'da tam bir erkler ayrılığı fikri bulunmaz.

Montesquieu bu bağlamda Aydınlanma düşünürleri arasında önemli yer tutar. Gerek Locke'un fikirleri gerekse İngiltere'nin siyasal yapısı Montesquieu'nün bu konudaki düşüncelerini etkilemiştir. Montesquieu İngiltere'nin siyasal yapısına hayranlık duymasına rağmen Copleston'un da *Felsefe Tarihi* çalışmasında dikkati çektiği gibi, oradaki parlamentoya verilen aşırı önemi ve 1688 Devrimiyle parlamentonun ön plana çıkarılışını görememiştir.⁽⁶⁾ Böylece Montesquieu yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerini denetleyeceği bir yapı önererek çağdaş anlamda siyasal denetim mekanizmasını ortaya koyuşuyla Aydınlanma düşünürleri arasında ayrı bir yer alır.

Aydınlanma düşünürleri belki dizgesel anlamda bir felsefe ortaya koyamadılar, ancak yine de sağlıklı bir siyasal düzen oluşturma çabalarıyla, kilisenin etkinliğini kırma girişimleriyle, bilime yaptıkları vurguyla etkili oldular. Yine de bu oluşumda Rousseau ve Montesquieu daha fazla ön plana çıkarlar.

5) Rousseau Jean-Jacques, *Oeuvres Complètes-2*, Paris, Éditions du Seuil, 1971, s.207.

6) Fredrick Copleston, *A History of Philosophy-6*, 1. b., England, Burns&Oates, 1999, s.14.

KAYNAKLAR _____

- 1) Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, İstanbul, Bulut Yayınları, 2008.
- 2) Fredrick Copleston, *A History of Philosophy-6*, 1.b., England, Burns&Oates, 1999.
- 3) N. J. H. Dent, *A Rousseau Dictionary*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 1992.
- 4) Rousseau Jean-Jacques, *Oeuvres Complètes-1-3*, Paris, Éditions du Seuil, 1971.
- 5) Rousseau Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Ali Timuçin, İstanbul, Bulut Yayınları, 2007.
- 6) Rousseau Jean-Jacques, *A Discourse on Inequality*, Çev: Maurice Cranston, 1. Baskı, Penquin Books, England, 1984.
- 7) Rousseau Jean-Jacques, *Discourse on The Sciences and Arts and Polemics*, Çev: Judith R. Bush, Roger D. Masters, Christopher Kelly, USA, University Press of England, 1992.

Aydınlanma filozoflarından seçme metinler

Hazırlayanlar: Afşar Timuçin- Ali Timuçin

John Locke- Yönetim Üzerine İki İnceleme

*Montesquieu - Yayınlanmamış Düşünceler ve Parçalar /
Yasaların Ruhu*

Voltaire - Felsefe Sözlüğü / Candide

*Jean-Jacques Rousseau - Bilimler ve Sanatlar Üzerine
Söylev / Eşitsizlik Üzerine Söylev / Emile / Toplum
Sözleşmesi*

Denis Diderot - Değişik yapıtları

Immanuel Kant - Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt

John Locke

John Locke, 1632'de Wrington'da (Somerset) doğdu. Londra'da, sonra Oxford'da okudu. Eski dilleri inceledi, bu arada hekimlikle, kimyayla, siyasetle ilgilendi. Resmi görevler aldı. Stuart'ların gözünden düşünce Montpellier'ye çekildi, daha sonra Hollanda'ya gitti. 1688 Devrimi'nden sonra İngiltere'ye döndü, Ticaret ve Koloniler Krallık Komiseri oldu. Yapıtlarında özellikle modern toplumun varoluş koşullarını tartıştı. Felsefesini kurarken doğuştan fikirlerin varlığına karşı çıktı ve bir fikirler sınıflaması yaptı. Tümüyle yaşama ya da uygulamaya dönük bir felsefe kurarken siyasette özgürlükçülüğü savundu. En önemli yapıtı 1690'da yayımlanan İnsan Anlığı Üzerine Denemelerdir. Locke 1704'de Oates'de (Essex) öldü.

Yönetim Üzerine İki İnceleme'den

Çeviren: Ali Timuçin

İlkin yasama halkın yaşamı ve serveti üzerinde hiçbir biçimde keyfi olamaz: Yasa-koyucu olan kişiye ya da meclise bırakılan toplumun her üyesinin birleşik gücünün dışında ancak böyle bir durum söz konusu olabilir; insanlar topluma girmeden ve güçlerini topluma bırakmadan önce doğal durumda sahip oldukları-

nın ötesinde bir güce sahip olamazlar, çünkü hiç kimse kendinde olanın ötesinde daha fazla gücü başkasına aktaramaz ve hiç kimse kendi yaşamını yok etmek ve başkasının yaşamını ya da mülkiyetini almak üzere kendi ya da başkası üzerinde mutlak keyfi bir güce sahip olamaz. Kanıtlandığı gibi bir insan başkasının keyfi gücüne kendini bağlayamaz ve doğal durumda başkasının yaşamı, özgürlüğü ya da serveti üzerinde keyfi gücü olmadığından ancak yalnızca doğa yasasının ona kendini ve insanoğlunun kalanını korumak için verdiği kadar güce sahiptir... Temel sınırları içinde yasamanın gücü toplumun kamusal iyiliğiyle sınırlıdır. Yasama koruma dışında başka bir amacı olmayan bir güçtür ve bu yüzden onun uyukları yok etmeye, köleleştirmeye ya da bilerek yoksullaştırmaya hakkı yoktur...

İkinci olarak yasama ya da üst yetke doğaçlama, gelişigüzel buyruklarla kural koyacak erki kendiyile ilgili olarak varsayamaz. Tersine yasamanın geçerli yasaların yürürlüğe koyulması ve yetke sahibi yargıçların seçilmesiyle adalet dağıtacağı ve uyruğun haklarını belirleyeceği kesindir... Özellikle herkesin doğa yasasının yargıcı, yorumcusu ve yürütücüsü ve kendi durumuna göre bu haklara sahip olduğu yerde saldırılardan elbette kendi çabasıyla korunacak ve suçluları cezalandıracak gücü yoktur. Doğal durumda insanın mülkiyetini bozan bu rahatsızlıklardan kaçınmak için insanlar mülkiyetlerini korumak ve savunmak üzere tüm toplumsal gücü birleştirebilecekleri toplumlarda bir araya gelirler ve herkesin ne olduğunu bilebileceği baş egebilecekleri geçerli kurallara sahip olabilirler. Bu amaca göre girdikleri topluma bütün doğal gücü bırakırlar ve toplum uygun gördüklerine güven çerçevesinde yasama yetkesini verir. Bu toplum açıklanmış olan yasalarla yönetilecektir ya da doğal durumda olduğu gibi toplumun barışı, huzuru ve güvenliği aynı belirsizlik içinde olacaktır.

Üçüncü olarak üst yetke kendi rızası olmadan herhangi bir insandan mülkiyetin herhangi bir kısmını alamaz: Yönetimin amacı olarak mülkiyetin korunması ve insanların topluma girmesi için zorunlu olarak bu durum topluma girerken topluma girmeleri-

nin amacı olan, mülkiyetlerini kaybedeceklerini düşünmeden mülkiyetlerine sahip olmalarının gereğini varsayar ya da gerektirir... Böylece bir devlette üst yetkenin ya da yasama yetkesinin istediğini yapabileceğini ve keyfi olarak uyuğunun mülkünü kullanabileceğini ya da dilediği gibi onun bir kısmını alabileceğini düşünmek hatadır. Meclisin dağılması üzerine üyelerinin öbürleriyle eşit olarak ülkelerinin genel yasaları altında uyruk durumuna gelmesi yasamanın tamamen ya da kısmen değişen meclislere dayandığı yönetimler için çok fazla korkulacak bir şey değildir. Ama mutlak yönetimdeki gibi yasamanın hep sürekli bir mecliste ya da bir insanda olduğu yönetimlerde, onlar topluluğun kalanından ayrı çıkarları olacağını düşünürler ve böylece halktan uygun gördüklerini alarak kendi zenginlik ve güçlerini arttırma eğiliminde olurlar. Çünkü onunla uyrukları arasında oluşturulmuş iyi ve denkser yasalar varolsa da uyruklarına buyuran o dilediği kadar mülkiyeti sıradan bir insandan almak ve yararlı olduğunu düşündüğü kadarını kullanmak için yetkeye sahipse, insanın mülkiyeti güvende değildir.

Montesquieu

Brède ve Montesquieu Baronu Montesquieu, 1669'da Bordeaux'nun güneyindeki Brède Şatosu'nda doğdu. Asıl adı Charles-Louis de Secondat olan Montesquieu sonradan soylu olmuş bir ailenin çocuğuydu. Bordeaux Parlamentosu'nda önemli bir yargıçlık görevi vardı, ama o bu arada doğa bilimleri ile ilgilendi. Dengeli bir yaşam sürdü. 1755'de Paris'de öldüğünde, gözleri hemen hiç görmüyordu. Montesquieu doğa bilimleri yanında toplumdaki kurumları inceledi, bu incelemede özgürlüğün insan için ne kadar önemli olduğunu gördü. Özgürlük ona göre siyasal düzeneğin sağlayabileceği bir yetkinlikti. Ona göre ancak yasa düzeninin egemen olduğu bir toplum güçlü olabilirdi. Onun bu görüşü henüz demokrasi fikrine yönelmemiş olan hemen tüm 18. yüzyıl düşünürlerinin ortak görüşüdür. Filozofa göre yasalar güçlerini doğanın belirleyici gücünden alırlardı. Montesquieu üç yönetim biçimi belirledi; bunlar zorbalık, mutlak yönetim ve demokrasiydi. Zorbalık Doğu'nun büyük ülkelerine uygun düşerdi, mutlak yönetim Fransa için en iyi yönetim biçimiydi, demokrasi küçük ülkelere uygundu. 1721'de yayımlanan yapıtı İran Mektupları çokça ilgi çekmiş de olsa, bugün için önemini yitirmiş görünüyor. Başlıca yapıtı 1748'de yayımlanmış olan Yasaların Ruhu'dur.

Yayımlanmamış Düşünceler ve Parçalar'dan

Çeviren: Afşar Timuçin

Tanıdığım bir kişi şöyle diyordu:

Çok aptalca bir iş yapacağım, kendimi anlatacağım.

Kendimi iyi tanıyorum.

Hemen hemen hiç kederli olmadım, pek sıkılmadım da.

Benim yapım öyle mutlu kurulmuş ki bana acı verebilmeleri için değil de haz verebilmeleri için tüm nesnelere tam anlamında etkilendim.

Sabahları gizli bir sevinçle uyanıyorum; ışığı bir çeşit hayranlıkla karşılıyorum. Günün tüm kalanında çok iyiyim.

Geceyi hiç uyanmadan geçiriyorum; akşam yatağa gittiğimde bir tür gevşeklik beni düşüncelere dalmaktan engelliyor.

Gençliğimde beni sevdiğlerine inandığım kadınlara bağlanırken çok mutluydum.

Bu inancımı yitirdikten sonra onlardan birdenbire koptum.

Yaşamın iğrençliklerine karşı benim için en iyi ilaç inceleme yapmaktır, bir saatlik bir okuma bende üzüntü bırakmaz.

Doğal olarak yurdumun iyiliği ve onuru için tutkum vardı, **görem** denen şey içinse pek yoktu; halkın yararına olan bazı kurallar konusunda her zaman örtülü bir sevinç duyuyordum.

Yabancı ülkelere yolculuk yaptığımda onlara kendi ülkeme bağlanır gibi bağlandım, onların yazgısına katıldım, onların esenlikli bir durumda olmalarını diledim.

Benim için yararlı ve ailem için zararlı olduğunu bildiğim şeyleri kafamdan atacaktım. Ailem için yararlı olduğunu ama yurdum için yararlı olmadığını bildiğim şeyleri unutmaya çalışacaktım. Yurdum için yararlı olduğunu ve Avrupa için zararlı olduğunu bildiğim şeyleri ya da Avrupa için yararlı ama insan türü için zararlı olduğunu bildiğim şeyleri bir cinayet gibi görecektim.

İnsan her yerde, kendi yurdunda da doğru olmalıdır. Her yurt-

taş yurdu için ölmek zorundadır; kimse yurdu için yalan söylemek zorunda değildir.

Yurdumda ne ödenekler ne onurlar ne de ayrıcalıklar bekledim; soluduğum havayla ödüllendirilmiş olmak bana bol bol yetti, yalnızca onun bozulmamasını istedim.

Duygulanmadan gözlerimden yaşlar akıttığım olmadı.

Usumla kolayca bağışlayabildiğim için tiksinemeyi bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki kin acı veren bir şeydir.

Özgürlük başka iyilikler getiren bir iyiliktir.

Arı özgürlük bir toplumsal durum olmaktan önce bir felsefi durumdur.

Evrendeki hemen hemen tüm halkların çok sevdikleri özgürlükten böylesine uzaklaşmış olduğunu görenler buna şaşmamalıdır. Zorba yönetim, deyim yerindeyse, açıkça kendini ortaya koyar ve kendini kendi başına oluşturur.

İlimli bir yönetim oluşturabilmek için güçleri birleştirmek, güçleri yatıştırmak, güçleri etkin kılmak ve düzenlemek gerekir.

Siyasette bu özgürlük sözcüğünün anlamı söylevcilerin ve şairlerin ona yakıştırdığı anlamdan çok uzaktır. Bu sözcük yalnızca bir ilişkiyi anlatır ve çeşitli yönetim biçimlerini belirlemeye yaramaz, çünkü halk yönetimi yoksul ve yoksun insanların özgürlüğüken zengin ve güçlü kişilerin köleliğidir; mutlak yönetim büyüklerin özgürlüğü ve küçüklerin köleliğidir.

Çok iyi düzenlenmiş bir mutlak yönetimde uyruklar büyük bir ağı içindeki balıklar gibidir, özgür olduklarını sanırlar ama yakalanmışlardır.

Zorba devletlerde dinginlik barış demek değildir, bu dinginlik düşmanın işgale hazırlandığı kentlerdeki sessizliğe benzer.

Yasaların Ruhu'ndan

Çeviren: Afşar Timuçin

Ben ilkelerimi önyargılardan çıkarmadım, şeylerin doğasından çıkardım.

Ayrıntılar üzerinde düşündükçe ilkelerin kesinliği daha iyi anlaşılacaktır.

İnsanların önyargılarını giderebilseydim kendimi ölümlülerin en mutlusu sayacaktım. Burada önyargı dediğim şey insanların şeyler üzerine bilmedikleri değil kendileriyle ilgili olarak bilmedikleridir.

Herkese yönelik sevgiyi içeren bu genel erdemi insan insanları eğitmeye çalışırken yaşayabilir. İnsan denen bu bükülgen varlık toplumda başkalarının düşüncelerine ve izlenimlerine uyarken aynı zamanda kendisine gösterildiğinde kendi doğasını tanıyabilir ve kendisinden kaçırıldığında da duygularına kadar onu yitirebilir.

En yaygın anlamında yasalar şeylerin doğasından gelen zorunlu ilişkilerdir ve bu anlamda tüm varlıkların yasaları vardır. Tanrısallığın yasaları vardır, maddi dünyanın yasaları vardır, insandan üstün zekâların yasaları vardır, hayvanların yasaları vardır, insanın yasaları vardır.

Dünyada gördüğümüz sonuçları kör bir yazgı yarattı diyenler saçmıyor, zeki varlıkları kör bir yazgının yaratması ne büyük bir saçmalaktır.

Tanrının evrenle yaratıcı olarak ve koruyucu olarak ilişkisi vardır; yaratmak için kullandığı yasalar korumak için kullandığı yasalarıdır. O kurallara göre davranır, çünkü kuralları bilir, çünkü onları o yapmıştır; onları o yapmıştır, çünkü onlar onun bilgeliliğiyle ve gücüyle ilişkilidir.

Yaratıcı bu kurallar olmadan da dünyayı yönetebilirdi demek saçmadır, çünkü dünya onlarsız varolamazdı. Bu kurallar sağlam bir biçimde konmuş bir ilişkidir.

Her çelişki bir bütünlüktür, her değişim bir direngeliktir.

Düşünce dünyasının da fiziksel dünya gibi iyi yönetilmesi gerekir. Çünkü düşünce dünyasının yasaları da doğaları gereği değişmez yasalardır, düşünce dünyası bu yasaları fiziksel dünyanın kendi yasalarını izlediği gibi sürekli izlemese de. Bunun nedeni düşünen tek tek varlıkların kendi doğalarıyla sınırlanmış olmalarıdır ve sonuç olarak yanılmaya açık olmalarıdır; öte yandan onların kendilerince eylemde bulunmaları doğaları gereğidir. O durumda onlar ilksel yasalarını sürekli izlemezler, kendi koydukları yasaları da sürekli izlemezler.

Fiziksel varlık olarak insan tüm öbür cisimler gibi değişmez yasalarla yönetilir; düşünen bir varlık olarak insan Tanrının koyduğu yasaların durmadan dışına çıkar, kendi koyduğu yasaları da değiştirir. Onun kendini yönetmesi gerekir, evet ama o sınırlı bir varlıktır; bilgisizliğe ve yanılmaya açıktır, tüm sınırlı düşünenler gibi; ulaştığı zayıf bilgileri de yitirir.

İnsanlar topluma girdikleri anda zayıf oldukları duygusunu yitirirler; aralarında varolan eşitlik biter ve savaş durumu başlar.

Her toplum kendi gücünü sezer, ulustan ulusa savaş durumunu yaratan budur. Her toplumda tek tek kişiler kendi güçlerini sezmeye başlarlar, toplumun başlıca güçlerini kendi yararlarına çevirmeye çalışırlar. Kişiler arasındaki savaş durumunu yaratan budur.

Savaşın amacı zaferdir, zaferin amacı fetihtir, fethin amacı elde tutmaktır.

Doğrusu, doğaya en uygun yönetim özel konumu uygulanacağı toplumun konumuna en çok uyan yönetimdir.

Yasalar uygulanacakları halka öylesine uygun olmalı ki, bir toplumun yasalarının bir başka topluma uyabilmesi ancak büyük bir rastlantıyla olmalıdır.

Voltaire

1694'de Paris'de doğdu, 1778'de orada öldü. Asıl adı François-Marie Arouet'dir. Parisli bir noterin oğluydu. Zamanında "yüzyılın filozofu" diye anılmış olsa da, yazıları öbür Aydınlanmacılara göre felsefe açısından çok daha zayıftır. Bilim adamı görünümünde olmakla birlikte Voltaire bilimde de büyük bir güç ortaya koyamadı. Örneğin Newton Felsefesinin Öğeleri (1738) adlı yapıtı Newton biliminin ilkelerini gerekenin ötesinde basitleştirmiş bir yapıttır. Candide (1759) adlı yapıtında Voltaire felsefesini hiç bilmediği Leibniz'in iyimserliğini alaya alır. Candide uzun süren serüvenlerden sonra iki Türkten bilgeliğin iki gizini öğrenir: Susmak ve kendi bahçesini ekmek, yani kendi işine bakıp başka şeyle ilgilenmemek. Felsefe Sözlüğü (1764) felsefi olmaktan çok edebi bir yapıttır. Fransız Devrimi'ni etkilemiş düşünürlerden biri olan Voltaire 1755'e kadar yalnızca edebiyatla ilgilendi, sonra bir tür toplum felsefesine yöneldi. Bastille'de hapsedildi (1717-1718), İngiltere'de üç yıl sürgünde kaldı, Friedrich II'nin çağrısı üzerine üç yıl da Potsdam'da kaldı. Bir ara ticaretten bol para kazandı. Paris'de istenmediği için Cenevre yakınlarında bir malikâne satın aldı (1755). Bir süre sonra Paris'e çağrıldı, onuruna törenler düzenlendi. Bağınazlığa, hoşgörüsüzlüğe, baskıya, işkenceye savaş açtı.

Felsefe Sözlüğü'nden

Çeviren: Afşar Timuçin

Bu kitap yalnız aydınlarca okunabilir; halk insanı böyle bilgiler için yaratılmış değildir; felsefe hiçbir zaman halkın payına düşmez. Halktan gizlenmesi gereken doğrular bulunduğunu söyleyenler boşuna telaşlanıyorlar; halk hiç okumuyor; haftanın altı günü çalışıyor, yedinci gün meyhaneye gidiyor. Kısacası felsefe yapıtları filozoflar içindir ve her onurlu insan filozof olmaya çalışmalıdır, böbürlenmeden.

Dostluk üzerine:

(Dostluk) iki duyarlı ve erdemli kişi arasında sessiz bir sözleşmedir. **Sessiz** diyorum, çünkü bir keşiş, bir yalnız adam kötü olmayabilir ve dostluk nedir bilmeden yaşanabilir. **Erdemli** diyorum, çünkü kötülerin yardımcıları vardır, şehvet düşkünlerinin sefahat arkadaşları vardır, çıkarıcıların yandaşları vardır, siyasetçiler fesat insanları başlarına toplarlar, işsiz güçsüz adamlar topluluğunun ilişkileri vardır; prenslerin dalkavukları vardır; dostları olanlar yalnızca erdemli insanlardır.

Dostluk heyecanı Yunanlılar ve Araplar'da bizde olduğundan daha güçlü oldu. Bu halkların dostluk üzerine uydurduğu masallar eşsizdir. Bizim buna benzer masallarımız yoktur, biz her şeyde biraz kuruyuz.

Aşk üzerine:

Aşk üzerine bir fikir edinmek istiyorsan, bahçedeki serçelege bak, güvercinlere bak, ineğin yanına götürülen boğayı gözle, iki adamın kendisini bekleyen ve onu karşılamak için kuyruğunu döndürüp duran dingin kısırağa götürdüğü şu mağrur ata bak, onun kıvılcımlanan gözlerini gör, kişnemelerini işit, sıçramalarını, şahlanmalarını, dikilen kulaklarını, küçük kasılmalarla açılan ağzını, şişen burun deliklerini, bu deliklerden çıkan ateş gibi soluğu, kalkan ve dalgalanan yevelerini, doğanın onun için öngördüğü

nesnenin üzerine atılırkenki görkemli devinimini gör; ama kıskanma ve insan türünün üstünlüklerini düşün: İnsanlar doğanın hayvanlara verdiği güç gibi, güzellik gibi, çeviklik gibi, hızlilik gibi şeyleri aşkla dengelerler.

Zevkten haberi olmayan hayvanlar da vardır. Pullu balıklar bu sevinçten yoksundur: Dişi çukurluk bir yere milyonlarca yumurta bırakır, o yumurtalarla karşılaşan erkek onların üzerinden geçer ve onları tohumlarıyla döller, ama onların hangi dişinin yumurtaları olduğunu bilmez.

Doğuran hayvanların çoğu tek bir duyumdan haz alır; açlıklarını doyurdukları anda her şey biter. Senden başka hiçbir hayvan öpüşleri tanımaz; senin tüm bedeninin duyarlıdır; çok zaman dudakların yorulmak bilmez bir şehvetle sevinç içinde olur, bu haz yalnız senin tenine özgüdür; kendini her zaman aşkın kollarına bırakabilirsin, oysa hayvanların ancak belli zamanları vardır.

Doğanın kendilerine verdiği her şeyi yetkinleştirme gücünü elde eden insanlar aşkı da yetkinleştirdi. Temizlik, kendine bakmak, tenini daha yumuşak kılmak dokunma hazzını çoğaltır ve sağlığına özen göstermek şehvet organlarını daha duyarlı kılar.

Yamyamlık üzerine:

Yamyamların olduğu doğrudur; onları Amerika'da bulmuştuk; belki şimdi de vardırlar; Eskiçağ'ın bazen insan etiyile beslenen kyklops'ları tek örnek değildir. Juvéna'l'in bize bildirdiğine göre Mısırlılar'da, bu bilge halkın, yasalarıyla ünlü bu halkın, timsahlara ve soğanlara tapan bu halkın içinde Tintir'iler ellerine düşen düşmanlarından birini yerlerdi; bu öykü kulaktan dolma değildir, bu cinayet insanların gözleri önünde işlenmiştir; o, o zaman Mısır'daydı, Tintir'in az berisinde. Bu arada o Gaskonyalılar ve Sagontinler'in de eskiden hemşerilerinin etiyile beslendiklerini bildirir.

1725'de Mississipi'den Fontainebleu'ye dört vahşi getirmişlerdi, onlarla görüşmek onuruna erdim; aralarında o ülkeden bir kadın vardı, ona insan eti yiyip yemediğini sordum; o da içtenlikle bana yediğini söyledi. Biraz bozulduğumu görünce özür diledi

ve ölü düşmanı hayvanlara yem olmaya bırakmaktansa, yemenin daha insani olacağını söyledi; zafer kazananlar bunun böyle olmasını isterlerdi.

Tanrıtanımazlık üzerine:

Anaksagoras güneşi dört atlı bir arabanın üzerine çıkmış olan Apollon'un götürmediğini öne sürünce, ona Tanrıtanımaz dediler, o da kaçmak zorunda kaldı.

Bir rahip Aristoteles'i Tanrıtanımazlıkla suçladı, Aristoteles kendisini suçlayanı cezalandırmayı başaramayınca Khalkis'e çekildi. Ama Sokrates'in ölümü Yunanistan tarihinin en iğrenç olayıdır. Aristophanes Atinalılar'ın Sokrates'i bir Tanrıtanımaz olarak görmesine yardımcı olan ilk kişidir.

Bu güldürü şairi, ki ne güldürmeyi biliyordu ne de şairdi, bizim Saint-Laurent panayırında oyun oynamaya kalksa, kimse gel oyna demezdi; o bana Plutarkhos'un anlattığından daha aşağı ve daha berbat görünüyor. Plutarkhos bu soytarıyı şöyle anlatıyor: "Aristophanes'in dili bu sefil şarlatanı pek güzel ortaya koyuyor: Bunlar en aşağılık ve en iğrenç alaylardır; bunlar halkın gözünde eğlendirici değillerdi, akli başında ve onurlu insanlar için de dayanılmaz şeylerdi; onun küstahlığına katlanmak zordur ve iyi insanlar onun alaycılığından tiksinti duyuyor."

Candide'den

Çeviren: Afşar Timuçin

Dünya cennetinden kovulan Candide uzun süre yürüdü, nerede olduğunu bilmiyor, ağlıyor, gözlerini göğe kaldırıyor, gözlerini sık sık baron kızlarının en güzelinin bulunduğu şatoların en güzeline çeviriyordu; tarlada iki saban izinin arasında aç açına yattı; kar lapa lapa yağıyordu. Ertesi gün soğuktan donmuş bir

durumda komşu kente doğru yürüdü, kentın adı **Valdberghoff-trarbk-dikroff**’du. Candide’in parası yoktu. Açlıktan ve yorgunluktan ölüyordu. Bir meyhanenin önünde üzgün üzgün durdu. Maviler giyinmiş iki adam onu gördüler. “Arkadaş, işte yakışıklı bir genç adam, boyu da uygun” dedi onlardan biri. Candide’e doğru ilerlediler ve incelikli bir davranışla onu yemeğe davet ettiler. Sevimli bir alçakgönüllülükle Candide onlara şöyle dedi: “Baylar, bana onur veriyosunuz, ama benim param yok.” Mavilerden biri ona şöyle dedi: “Aman efendim, sizin yapınızda ve sizin deşerinizde olan kimseler hiçbir zaman para ödemezler. Boyunuz beş ayak ve beş parmak değil mi?” Candide “Evet baylar boyum tam o kadar” dedi ve saygıyla eğildi. “Aman beyim, sofraya geçin, yemek paranızı ödemeniz bir yana, sizin gibi bir insanın parasız kalması bizi üzer; insanlar birbirlerine yardım etmek üzere yaratılmışlardır.” Candide dedi ki: “Çok haklısınız, Bay Pangloss da bana her zaman söyledi, şimdi her şeyin yolunda olduğunu görüyorum.” Biraz para kabul etmesi için ona ricada bulundular. Candide paraları aldı ve karşılığında senet vermek istedi. Almadılar. Sofraya geçildi. “Gerçekten seviyor musunuz?” Yanıt: “Evet, Matmazel Cunégonde’u çok seviyorum.” “Hayır, Bulgarların kralını gerçekten seviyor musunuz?” dedi adamlardan biri. “Ne diye sevecekmışim, yüzünü bile görmedim” dedi Candide de. “Nasıl! Kralların en sevimlisidir o, onun sağlığına içelim.” “Elbette baylar.” İçti. “Tamam artık, şimdi siz Bulgarların dayanağı, temel çivisi, savunucusu, kahramanı oldunuz. Pek kısmetliymişsiniz, şanlar ünler birbirini izlesin.” Hemen ayaklarını zincire vurdular, alaya götürdüler. Sağa döndürdüler, sola döndürdüler, tüfek astırdılar, nişan aldırdılar, ateş ettirdiler, ayak değıştirttiler, otuz da sopa vurdular. Ertesi gün talim biraz daha kolaydı, yalnızca on sopa atıldılar; daha ertesi gün gene on sopa. O artık silah arkadaşlarının gözünde olağanüstü biriydi.

Jean-Jacques Rousseau

1712'de Cenevre'de doğdu. Annesi onu doğururken öldü. Saatçi olan babası onu 10 yaşında Papaz Lambercier'ye verdi. Jean-Jacques 16 yaşında Cenevre'den kaçtı, Annecy'de Madame Warens'in yanında kaldı. Ondan sonra birçok kenti dolaştı. 1743'de Venedik'de Fransa'nın elçilik yazmanı oldu. Az sonra Paris'e gitti. Daha sonra Montmorency Ormanı'nda Ermitage'da kaldı. O sıra iki ünlü yapıtını, Toplum Sözleşmesi ve Emile'i yazdı. Her iki yapıt da 1762 tarihini taşır. Yaşamının sonlarını Ermenoville'de geçirdi, 1778'de orada öldü. Rousseau ününü Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmayı kazanan ilk yapıtı Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev'le (1750) ve İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Söylev'le (1755) kazanmıştır. Filozofun en ilginç yanlarından biri, Ansiklopedicilere ya da öbür Aydınlanmacılara karşıt olarak insanın doğuştan iyi olduğuna inanmasıdır. O insanın doğal durumda yani uygarlaşmadan önce mutlu olduğuna, uygarlaşmayla ve onun getirdiği mülkiyetle mutluluğu elden kaçırdığını düşünür. O zaman ne yapmalı, doğal duruma mı dönmeli? Bu olası değildir. Yapılacak şey toplumda doğal durumdaki mutluluğa benzer bir mutluluğu sağlayacak olan yasa düzenine ya da toplumsal sözleşme düzenine geçmektir. Her toplumun temelinde bir sözleşme düzeni bulunmalıdır. Sözleşmeci, toplum adına elbette bazı haklarından vazgeçmeyi göze alacaktır. Genel isleme boyun eğmek bir zorunluluktur.

Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev'den

Çeviren: Ali Timuçin

Doğrudur, birkaç bilge Atina'daki genel gidişe direnmişler ve Musalar ülkesinde kötülükten korunmuşlardı. Ama aralarında en önemlisi ve en mutsuzu dönemin bilginleriyle ve sanatçılarıyla ilgili olarak şu yargıya varıyor:

"Şairleri inceledim;, bu adamlar yeteneklerini kendilerine ve başkalarına zorla benimsetiyorlar, bunlar bilge geçiniyorlar, herkes onları bilge sanıyor, oysa hiç de öyle değiller.

"Şairlerden sanatçılara geçtim, diye sürdürüyor Sokrates. Sannattan benim kadar haberi olmayan kimse yoktur; sanatçıların pek güzel gizleri olduğuna benden daha çok inanan yoktur. Bununla birlikte onların koşullarının da şairlerinkinden daha iyi olmadığını ve onların da bütünüyle aynı önyargılar altında bulunduğunu gördüm. İçlerinden en yeteneklileri ülkelerinde en başarılı oldu diye onlar kendilerini insanların en bilgeleri olarak görüyorlar. Bu kendini beğenmişlikleri tamamen bilgelerini benim gözümden düşürdü. Öyle ki kendimi kahin yerine koyarak şu soruyu sordum: Olduğun gibi kalmak mı, yoksa onlar gibi olmak mı istersin; onların bildiklerini bilmek mi, yoksa hiçbir şey bilmediğini bilmek mi istersin? Kendim ve Tanrıya verdiğim yanıt şu oldu: "Olduğum gibi kalmak isterim."

"Biz bilmiyoruz, ne sofistler, ne şairler, ne hatipler, ne sanatçılar biliyor, ne de ben biliyorum doğrunun, iyinin, güzelin ne olduğunu. Ama aramızda şu ayrılık var: Bu insanlar hiçbir şey bilmiyor, ama hepsi bir şeyler bildiğine inanıyor; oysa ben hiçbir şey bilmiyorsam en azından bundan kuşku duymam. Öyle ki kâhin tarafından bana verilen bütün bu bilgelik üstünlüğü yalnızca bilmediğim şeyi bildiğimden güvenli oluşumdur."

İşte Tanrıların yargısında insanların en bilgilisi ve tüm Yunanistan'ın gözünde Atinalılar'ın en bilgilisi Sokrates bilgisizliği övüyor! Aramızda dirilseydi, bilginlerimizin ve sanatçılarımızın onun görüşünü değiştirebileceğine inanır mısınız? Hayır, baylar;

bu adil adam bizim boş bilimlerimizi küçümsemeyi sürdürecekti; her yandan sarıldığıımız bu kitaplar yığınını büyötmeye yardım etmeyecekti ve yaptığı gibi temel ilkesi olarak çömezlerine ve bizim acemilere yalnızca erdeminin örneğini ve anısını bırakacaktı. İnsanlara öğretmek için en güzel şey budur.

Erdemi bozan ve yurttaşların yürekliliğini zayıflatan bu yapmacıklı ve kurnaz Yunanlılar'a karşı durmaya Sokrates Atina'da başladı, bu işi yaşlı Cato Roma'da sürdürdü. Ama bilimler, sanatlar ve diyalektik yine ayrıcalık kazandı: Roma filozoflar ve hatiplerle doldu; askeri disiplin olumsuzlandı, tarım küçük göröldü, hizipler kucaklandı ve yurt unutuldu. Özgürlüğün kutsal adları olarak tarafsızlık, yasalara uyma Epikuros, Zenon ve Arcesilas'ın yerini aldı. Kendi filozofları şöyle dediler: **"Bilginler aramızda görünmeye başladıktan sonra iyi insanlar gölgede bırakıldı."** O zamana kadar Romalılar erdem uygulamasından hoşnuttular. Üzerinde çalışmaya başladıklarında onu yitirdiler.

Ey Fabricius! Yaşama yeniden çağrılıp da bileğinzin gücüyle kurtulan ve bütün bu fetihlerden çok senin saygın adınla daha iyi ünlenen bu Roma'nın tantanalı halini görmüş olsaydın yüce ruhun ne düşünecekti? Sen şöyle demiş olacaktın: "Tanrılar! Eskiden ölçölülüğün ve erdem oturdğu bu sazdan damlara ve bu kırsal yuvaya ne oldu? Hangi uğursuz görkem Romalı sadeliğini yendi? Bu yabancı dil nedir? Bu kadınsı alışkı nedir? Bu heykellerin, bu tabloların, bu yapıların anlamı nedir? Ey kendini bilmezler, siz ne yaptınız? Siz, ulusların efendileri, kendinizi yendiğiniz önemsiz insanların köleleri kıldınız! Sizi yöneten güzel konuşanlardır! Kanınızla Yunanistan'ı ve Asya'yı sulamanız mimarlar, ressamlar, heykeltıraşlar ve soytarılar içindir! Kartaca'dan kalanlar bir flüt çalgıcısının ganimeti oldu! Romalılar bu amfi-tiyatroları yıkmakta acele ediniz; bu mermer yontuları kırınız, bu tabloları yakınız, sizi köleleştiren bu köleleri ve onların sizi çürüten öldürücü sanatlarını kovunuz. Boş yeteneklerle başka eller ünlü olsun; Roma'ya yaraşır tek beceri dünyayı fethetmek ve erdemi hüküm sürer kılmaktır. Cineas Senatomuzu krallar meclisi sandığında, ne boş tantanayla ne de özentili bir belagatla gözö boyardı; ya-

rarsız insanların işi ve neşesi olan bu boş belagati dinlemedi; o zaman Cineas böyle bir tantanada ne gördü? Ey yurttaşlar! O hiç-bir zaman zenginliğinizin, bütün sanatlarınızın veremeyeceği bir görkemi, yalnız gökyüzünün altında görünen en güzel görkemi gördü: Roma'yı ve yeryüzünü yönetmeye yaraşır iki yüz erdemli adamı gördü."

Ama yer ve zamanı aşalım ve ülkemizde olanı ve gözümüzün önündekini görelim; ya da daha çok inceliğimizi yaralayacak iğ-renç resimlerden uzak duralım ve başka adlar altında aynı şey-leri yineleme sıkıntısından kendimizi kurtaralım. Fabricius'un ruhunu anmam boşuna değildir; Louis 12'nin ya da Henri 4'ün ağzından söyletemeyeceğim bir şeyi bu büyük insana söylettim mi? Gerçekte Sokrates aramızda olsaydı, baldıran zehrini içme-miş olacaktı; ancak ölümden bin kez daha kötü aşağılayıcı alay ve küçümsemeyle daha acı bir fincan dolusunu içecekti.

İşte lüks, bozulma ve kölelik, her zaman sonsuz bilgeliğin bizi yerleştirdiği mutlu bilgisizlikten çıkmak için yaptığımız kibirli gi-rişimlerin cezası oldu. Onun tüm işlemlerini örten kalın örtü bize onun bizi boş araştırmalara yönlendirmediğini yeterince gös-teriyordu. Ama onun derslerinden bir tanesi var mıdır ki ondan yararlanmış olalım ya da zarara uğramadan önemsememiş ola-lım. Ey halklar, bir annenin çocuğunun elindeki tehlikeli bir silahı çekip alması gibi doğanın da sizi bilimden korumak istediğini bilin; sizden sakladığı tüm gizler sizi koruduğu kötülüklerdir ve sizi eğitirken bulduğunuz güçlük iyiliklerinden az değildir. İnsan-lar yoldan çıkmışlar; doğuştan bilgin olmanın şansızlığına sahip olsalardı, daha kötü olacaktı.

Eşitsizlik Üzerine Söylev'den

Çeviren: Ali Timuçin

Ayrıca mülkiyet hukuku yalnızca sözleşmeye dayandığından ve insanın ürettiği bir kurum olduğundan, her insan sahip olduğu malı arzusuna göre kullanabilir: Ama yaşam ve özgürlük gibi herkesin yararlanmasına açık olan ve vazgeçme hakkının en azından kuşkulu olduğu doğanın asıl verdikleriyle ilgili durum aynı değildir: İnsan özgürlüğünü bırakırsa varlığının değerini düşürür, yaşamını bırakırsa kendisini öylece yok eder ve hiçbir madde şey özgürlük ya da yaşamdan birini karşılayamayacağından, herhangi bir şey pahasına onlardan vazgeçmek aynı zamanda doğaya saldırmak olacaktır. Ama mallar gibi özgürlük de devredilebilseydi yalnızca hukuksal intikalle babanın mallarından yararlanabilen çocuklar için ayırım çok büyük olacaktır; oysa özgürlük insani nitelikle doğadan geçen bir vergi olduğundan anne babanın hiçbir zaman ondan vazgeçmeye hakkı yoktu: Oysa köleliği kurmak için doğaya şiddet kullanmak gerektiğinden bu hukuku sürdürmek için doğayı değiştirmek gerekirdi: Bir köle çocuğun köle doğduğunu ciddi olarak söyleyen hukukçular başka deyişle insanın insan olarak doğmadığının kararını verirlerdi.

Bu yüzden hükümetlerin uç noktası yalnızca çürüme olan ve ilkin çare olarak ortaya koydukları, sonunda en güçlünün hukuksunu geri getiren keyfi güçle başlamaması bana kesin görünüyor; ama böyle başlasa da bu iktidar doğası gereği yasadışı olduğundan toplumun yasalarına temel olamaz ve sonuç olarak kurumun eşitsizliğine de temel olamaz.

Bugün her hükümetin temel sözleşmesinin doğası üzerinde henüz yapılmamış olan araştırmalara girmeyerek genel görüşü izleyeceğim, siyasal kurumun halkla onun kendisi için seçtiği şefler arasında gerçek bir sözleşme olarak kurulmasında sınırlanacağım; bu sözleşmeyle iki taraf koşul olarak konmuş olan ve birliklerinin bağlarını oluşturan yasalara uymayı üstlenirler. Toplumsal ilişkiler konusunda halk her istemini tek bir istemde birleştirdi,

bu istemin açıklandığı her madde istisnasız devletin her üyesini yükümleyecek biçimde temel yasalar oldu ve bu yasalardan biri öbür yasaların yürütülmesini gözlemlemekle görevli yüksek yöneticilerin seçimini ve yetkesini düzenler. Bu yetke anayasanın içerdiği her şeye onu değiştirmeye çalışmadan uzanır. Bu yetkeye yasaları ve bakanlarını saygıdeğer kılan saygınlıklar ve iyi bir yönetimin karşı karşıya kaldığı sıkıcı işleri dengeleyen kişilere özgü bazı ayrıcalıklar tanınması eklenir. Yüksek yönetici de kendi açısından kendisine verilmiş olan yetkiyi kendisine onu emanet edenlerin amacına göre kullanmayı, her yurttaşta kendisine ait olandan barış içinde yararlanmayı ve her durumda halkın yararını kendi yararından üstün tutmayı yükümlenir.

Emile'den

Çeviren: Ali Timuçin

Tek sözcükle öğrencinize tüm insanları, onlara hak ettiğinden daha az değer verenleri bile sevmeyi öğretiniz; ona herhangi bir sınıfta yer almayacağı biçimde davranınız, ancak herkesin içinde kendini bulsun: onun önünde duygulanarak hem de acımayla ama asla küçümsemeden insan türünden söz ediniz. İnsan insanı onursuz kılmaz.

Bu yollarla ve benzer yollarla, daha önce açılmış yollara ters olan yollarla bir genç insanın gönlüne girmek uygun olur, böylece onda doğanın ilk devinimlerini uyandırmak, onu geliştirmek, onu benzerleri üzerine salmak gerekir. Buna şunu ekleyeceğim: Bu devinimlere olası olan en küçük yararı katmak önemlidir; özellikle kibir, rekabet, övünme, bizi başkalarıyla karşılaştırmaya zorlayacak bu türden duygular kişiye katılmamalıdır; çünkü bu karşılaştırmalar bize karşı üstünlük kurmak isteyenlerde birtakım kin duyguları uyandırmadan gerçekleşmez. O zaman gözünü ka-

pamak ya da susmak, bir kötü kişi ya da bir aptal olmak gerekir: Bu seçenekten kaçınmaya çalışmalıyız. Bu derece tehlikeli tutkular er geç bize karşın doğacaktır. Onu yadsımıyorum: Her şeyin zamanı ve yeri vardır; yalnızca bu tutkuları doğurmaya yardım etmememiz gerektiğini söylüyorum.

İşte kesin olarak verilmesi gereken yöntemin ruhu. Buradaki örnekler ve ayrıntılar yararsızdır, çünkü burada hemen hemen sınırsız bir özyapı ayrımı başlar ve verdiğim her örnek belki yüz binde bir duruma bile uymayacaktır. Usta eğitimcide bu dönemde yürekleri biçimlemeye çalışırken yürekleri araştırma sanatını bilen gerçek gözlemci ve filozof işlevi uyanır. Genç adam artık kendini olduğundan başka bir biçimde göstermeye çalışmazken ve ona sunulan her nesneyi öğrenmezken, havasında, gözlerinde, jestinde yakaladığı etki görülür: Ruhunun tüm devinimleri yüzünde okunur; bu etkileri gözleye gözleye onları öngörmeyi ve sonunda onları yönetmeyi başarır.

Toplum Sözleşmesi'nden

Çeviren: Ali Timuçin

Her yasama dizgesinin amacı olması gereken herkesin en büyük yararı neye dayanır diye araştırıldığında, bunun başlıca iki nesneye, **özgürlük'e** ve **eşitlik'e** indirgenildiğini görürüz. Özgürlüğe indirgenir, çünkü her özel bağıllık devletin varlığından çıkarılıp atılmış bir o kadar güç demektir; eşitliğe indirgenir, çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz.

Toplum özgürlüğünün ne olduğunu daha önce de söyledim; eşitlik söz konusu olduğunda bu sözcükten güç ve zenginlik dercelerinin mutlak bir biçimde aynı olması anlaşılmalı, ama güç söz konusu olduğunda onun her türlü şiddetin altında olması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, zenginli-

ğe gelince hiçbir yurttaşın bir başka yurttaşı satın alacak kadar zengin olmaması ve bir başka yurttaşı kendini satmak zorunda kalacak kadar yoksul olmaması anlaşılmalıdır. Bu da büyüklerin mal ve para açısından, küçüklerin de cimrilik ve açgözlülük açısından ölçülü olmalarını gerektirir.

Bu eşitlik uygulamada karşılığı olmayan kurgusal bir imgedir diyorlar. Ama kötüye kullanılması kaçınılmaz diye onu bir düzene sokmaya da kalkmamalı mı? Şeylerin gücü her zaman eşitliği yok etmeye yöneliktir diye yasamanın gücü her zaman eşitliği sürdürmeye yönelik olmalıdır.

Ama tüm iyi kurumların bu genel amaçları her ülkede gerek yerel durumdan gerek insanların özyapısından doğan ilişkilere göre düzenlenmeli ve bu ilişkilere dayanarak her halka özel bir kuruluş dizgesi verilmelidir, bu dizge kendinde en iyi olmasa da öngörülen devlete en uygun dizge olmalıdır. Örneğin yerleşimciler için toprak verimsiz ve kıraç ya da ülke nüfusa göre dar mı? O zaman sanayiden ve zanaattan yana dönün, elde ettiğiniz ürünleri sizde olmayan zahireyle değiştirin. Buna karşılık zengin ovalarda ve verimli bağlarda mı yaşıyorsunuz? Verimli bir toprakta insan mı yok? Tüm emeğinizi tarıma verin; tarım insanları çoğaltır, o zaman zanaatları bırakın, çünkü zanaatlar toprağın zaten az olan insanlarını birkaç noktada toplayarak ülkeyi insan-sız bırakır. Geniş ve elverişli kıyılarda mı oturuyorsun? Gemilerle denizi örtün, ticareti ve denizciliği geliştirin; ömrünüz parlak ve kısa olacaktır. Denizin kıyısı hemen hemen girilmez kayalıklarla mı dolu? Barbar kalın ve balıkçılıkla geçinin; o durumda dingin ve belki de çok iyi bir yaşam sürersiniz, kesinlikle çok mutlu bir yaşamınız olur. Tek bir sözcükle, herkes için ortak olan kuralların yanında her halkın kendisini özel bir biçimde düzene koyan ve onun yasama düzenini yalnızca ona özgün kılan birtakım nedenler vardır. Böylece eskiden İbraniler ve yakın zamanda Araplar'ın başlıca amacı dindi, Atinalılar'ınki edebiyattı, Kartacalılar ve Surlular'ınki ticaretti, Rodoslular'ınki denizcilikti, Spartalılar'ınki savaştı, Romalılar'ınki erdemdi. *Yasaların Ruhu'nun* yazarı yasakoyucunun kuruluşu bu amaçlardan her birine ne gibi bir usta-

lıkla yönelttiğini birçok örnek vererek göstermiştir.

Bir devletin yapısını gerçek anlamda sağlam ve kalıcı kılan şudur: Ortak değerlere sıkı sıkıya uyulduğu zaman doğal ilişkiler ve yasalar aynı noktalarda uyuşum içinde olurlar ve yasalar deyim yerindeyse bu ilişkileri sağlamlaştırmaya, onlarla birlikte yürüterek onları düzeltmeye yararlar. Ama yasa-koyucu amacı üzerine yanılığa düşer de eşyanın doğasından gelen ilkedden başka bir ilkeyi benimserse, bu ilkelerden biri köleliğe öbürü özgürlüğe yönelirse, biri zenginliklere öbürü nüfusa, biri barışa öbürü fetihlere yönelirse, o zaman yasaların yavaş yavaş çözüldüğü, yapının bozulduğu görülür; bu durumda devlet yıkılıncaya ya da değişinceye kadar ve yenilmez doğa gücünü ortaya koyuncaya kadar sarsıntılardan kendini kurtaramaz.

Toplum Sözleşmesi'nden

Çeviren: Ali Timuçin

Yasayı yapan onun nasıl yürütülmesi ve yorumlanması gerektiğini herkesten iyi bilir. Bu yüzden öyle görünüyor ki, yürütme gücünün yasama gücüyle birleştiği anayasadan daha iyisi olmaz. Ama hükümeti bazı bakımlardan yetersiz kılan budur, çünkü birbirinden ayrılması gereken şeyler birbirinden ayrılmamıştır, prens ve egemen aynı kişidir, o zaman bunların kurdukları deyim yerindeyse hükümete hükümetten başka bir şey değildir.

Yasaları yapanın onları yürütmesi iyi değildir, bunun gibi halkın hep birden dikkatini kamu işlerinden çevirip özel konulara yöneltmesi de iyi değildir. Özel çıkarların kamu işlerini etkilemesinden daha tehlikeli bir şey olamaz ve hükümetin yasaları kötüye kullanması kişisel görüşlerin sonucu olarak yasa-koyucunun ahlakça bozulması yanında hiç kalır. O zaman devlet özünde bozulduğu için her türlü yenileştirme olanaksız duruma gelir. Hükümeti hiçbir zaman kötüye kullanmayan bir halk bağımsızlığı da

kötüye kullanmaz; her zaman iyi yönetilen bir halkın yönetilmeye gereksinimi olmayacaktır.

Terimi asıl anlamında kullanırsak, hiçbir zaman gerçek demokrasi varolmadı ve hiçbir zaman da varolmayacak. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamu işleriyle uğraşmak için halkın hiç durmadan toplantı durumunda olması düşünülemez ve yönetim biçimi değişmeden bu iş için kurullar oluşturmanın olası olmadığı da kolayca görülür.

Gerçekte ilke olarak şunu belirleyebileceğimi sanıyorum: Hükümetin işlevleri birçok kurul tarafından paylaşılınca üyeleri az olan kurullar önünde sonunda en büyük yetkeyi elde eder; bunun nedeni de gönderilen işlerin bu kurullarda daha kolay çözümlenmesidir.

Böyle bir hükümet için güç koşulların bir araya gelmesi gerekir mi? Önce devlet çok küçük olmalıdır ki halkın toplanması kolay olsun, her yurttaş öbür yurttaşları kolayca tanıyabilsin; ikinci olarak göreneklerde büyük bir yalınlık olmalıdır ki işlerin yığılması ve çetin tartışmalar önlenebilsin; sonra sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olmalıdır, eşitlik olmadan haklar ve yetke uzun zaman korunamaz; öte yandan lüks az olmalıdır ya da hiç olmamalıdır, çünkü lüks zenginliklerin sonucudur ya da zenginliği zorunlu kılar, zenginin de yoksulun da ahlakını bozar, zengini mülkiyetle yoksulu açgözlülükle bozar, gevşekliğe ve boşluğa sürükler, devletten tüm yurttaşlarını alır, onları birbirine ve tümünü kamuoyuna köle eder.

İşte bu yüzden ünlü bir yazar erdemi cumhuriyetin ilkesi olarak belirledi; çünkü bütün bu koşullar erdem olmadan varlığını sürdüremezdi: Ne var ki gerekli ayrımları yapmadığı için bu büyük deha çok zaman doğruluktan zaman zaman da açıklıktan uzak kaldı ve şunu göremedi: Egemen yetke her yerde aynı olduğu için, aynı ilkenin iyi kurulmuş her devlette, hükümet biçimine göre az ya da çok yer alması gerekir.

Şunu da ekleyelim: Hiçbir hükümet yoktur ki, demokratik hükümet kadar ya da halk hükümeti kadar iç savaşlara ve iç karışıklıklara açık olsun; çünkü hiçbir hükümet yoktur ki, o kadar

şiddetle ve o kadar süreklilikle biçim değiştirmeye eğilimli olsun ve varlığını sürdürmek için o kadar özen ve yüreklilik gerektirsin. Böyle bir kuruluş içinde yurttaş güç ve direnç kazanmalı, Polonya Diyeti'nde erdemli bir Palatin'in söylediklerini yaşamı boyunca her gün yüreğinin derininde yinelemeli: **Malo periculosam libertatem quam quietum servitium** (Tehlikeli özgürlüğü kölece dinginliğe değiştirmem).

Bir Tanrılar halkı olsaydı, demokrasiyle yönetilirdi. Böylesine yetkin bir hükümet insanlar için uygun değildir.

Denis Diderot

1713'de Langres'da doğdu. Cizvitler'in yanında eğitim gördü, sonra Paris'de Louis-le-Grand Koleji'nde okudu. Uzun süre bohem bir yaşamı sürdürdü. 1743'de bir çamaşırcı kadınla evlendi. Bu arada Hristiyan inancına karşı sert eleştirilerde bulundu. Körler üzerine mektup (1749) onun tutuklanmasına yol açtı, Temmuz-Kasım 1749'da Vincennes Şatosu'nda hapis yattı. 1750'den sonra Encyclopédie'nin (Ansiklopedi) yayımının yönetimini yüklenmeye başlayınca tanındı. Le Breton Yayınevi İngiltere'de çıkmakta olan Cyclopaedia'nın Fransa'da yayımlanması işini 1746'da Diderot'ya vermişti. Ansiklopedi Diderot'yu 1772'ye kadar uğraştırdı ve birkaç defa başını derde soktu. Helvétius, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Condillac bu büyük yapıtın başlıca yazarlarıydı. Çok yazıyor ama az yayımlıyordu. Filozof bir süre Çariçe Yekaterina'nın konuğu olarak Rusya'da kaldı. Kızının çeyizini sağlamak için kitaplığını satışa çıkarmıştı, kitaplığı çariçe aldı. Rusya'da kaldığı sürece "yasal zorbalık" diye bir şeye inandı. Diderot felsefe kitapları yanında romanlar da yazdı. Bu maddecî ve Tanrıtanımaz düşünce adamı Aydınlanmacıların en filozofudur, Rousseau kadar etkili olmakla birlikte bilime aşırı güveniyle ondan ayrılıyordu, bu yüzden bir toplum eleştiricisi olmaktan çok, bir bilgi araştırmacısı oldu.

Değişik yapıtlarından

Çeviren: Afşar Timuçin

- Dünyamızda hiçbir şey evlilik kadar yasal olamaz ve dünyamızda hiçbir şey evlilik kadar mutluluğa ve usa aykırı olamaz.

- Gönül adamı büyük adamların yanına hiç girmemelidir ya da duygularını kapıda bırakıp girmelidir.

- İnsan toplum için doğmuştur, onu toplumdaki koparın, onu yalıtın, fikirleri dağılır, özyapısı değişir, yüreğine bin bir gülünç duygu doğar; garip düşünceler filizlenir ruhunda, vahşi toprakta biten böğürtlenler gibi. Bir insanı ormana bırakın, o bu ormanda yırtıcı kesilecektir, bir manastıra koyun, orada zorunluluk fikri kölelik fikrine kavuşacaktır, hatta daha kötüsüne. Ormandan çıkılır ama manastırdan çıkılmaz; insan ormanda özgürdür, manastırda köledir. Belki de sefaletten çok yalnızlığa dayanmak için ruh gücü gerekir; sefalet alçaltır, inziva bozar.

- Bir ahmak çok zaman akıllı insandan daha kötü olabilir.

-Doğada bütün türler birbirlerini yerler; toplumda tüm sınıflar birbirlerini yerler. Yasa işe karışmadan biz birbirimize adaleti uygulayıveriyoruz.

- Artık yurt diye bir şey yok: Bir kutuptan öbürüne gördüğüm yalnızca zorbalı ve kölelerdir.

- Erdemi överler, ama ondan tiksiniyorlar, ondan kaçıyorlar; soğuktan dondurur o, bunun için insanın ayakları sıcak olmalıdır.

- İyi bir insanı başkalarının alaylarına kurban etmek genel bir alışkanlıktır.

- Yoksul insan bir başka insan gibi yürüyemez; sıçrar, sürünür, kıvrılır, sürüklenir, yaşamını tutum almak ve uygulamakla geçirir.

- Karşılıklı iyilikler akıl dostluklarını güçlendirir, benim dost işi ve evcil dediğim dostluklara sanırım bir şey yapamaz.

- İki dinbilimci dinbilimde her zaman görülebildiği gibi birbirlerini anlamadan tartışıyorlardı.

- Hiçbir insan doğadan başka insanları yönetme hakkını almamıştır.

- Yasalara uymak, özgürlüğü korumak ve yurdunu sevmek tüm büyük şeylerin ve tüm iyi eylemlerin kaynaklarıdır. Onda halkların mutluluğu ve bu halkları yöneten prenslerin gerçek değeri bulunur. Onda baş eğmek onurlu iştir ve yönetmek büyük iştir.

- Özel istemler kuşku-götürür istemlerdir, iyi de kötü de olabirirler. Ama genel istem her zaman iyidir; o hiçbir zaman aldatmadı ve aldatmayacak.

- Genel isteme uymak tüm toplumların bağıdır, cinayetlerle kendilerini oluşturmuş toplumların da. Yazık! Erdem öyle güzel bir şey ki, hırsızlar bile kendi mağaralarının dibinde onun imgesine saygı duyarlar.

- İki istemden biri genel öbürü özel olduğuna göre, genel istem hiçbir zaman yanılmaz, insan türünün mutluluğu için yasma gücünün genel istemin işi olması gerektiğini görmek zor değildir.

- Toplum olarak bir araya gelmiş insanların onayı **güç**'ün temelidir. Kendini kaba güçle kuran ancak kaba güçle varlığını sürdürebilir.

- Doğal durumda insan **egemen** tanımıyordu, her birey bir başka bireyle eşitti ve en yetkin bağımsızlıktan yararlanıyordu; doğal durumda çocukların babalarına bağımlılıklarından başka bağımlılık yoktu.

-Toplum iki insan sınıfına ayrılmıştır: Birileri hiçbir şey bilmez ve her konuda konuşurlar, bunlar çok sayıdadır; öbürleri bilmez ve kendini yetiştirmenin yollarını arar, bunlar az sayıdadır.

- Yanlışlar geçip gider, geriye yalnız doğru kalır. İnsan doğru için yaratılmıştır, durmadan doğrunun peşine düştüğüne göre; insan doğruyu bulur bulmaz kucaklar, onu buldu mu artık ondan ayrılmak istemez, ayrılamaz. İnsanları eylemleriyle yargılamayın.

- Doğrunun ne şimdi için ne gelecek için yıkıcı olduğunu gösteren tek bir örnek yoktur.

- İnsan üyesi olduğu toplumun yasalarına baş eğmelidir diye düşünüyor musunuz? Burada hiçbir güçlük yoktur. Bu yasalar kötüseler, insan sesini çıkarmamalı mı diyorsunuz? Bu sizin

görüştünüz olabilir, evet ama o zaman yasa-koyucu yönetimin kötülüğünü, yasaların yanlışını nasıl anlayacak kimse sesini yükseltme yürekliliğini göstermiyorsa? Diyelim ki bir toplumun kötü yasalarından biri yasalara karşı çıkma yürekliliğini gösterenleri ölüm cezasına çarptırmasıdır, o zaman bu yasanın boyunduruğu altında ezilmeli mi?

- Tüm hırslıları doğuştan düşmanlarınız olarak görün. En tehlikeliler büyükler, yoksullar ve borca batmış olanlardır; bunlar bir devrimde her şeyi kazanmak ve hiçbir şey yitirmemek ister.

- Kinler patladığında tüm uzlaşmalar boşa çıkar.

- En bozulmuş toplumlarda gençlik onurlu olmak üzere yetiştirilir. Alçaklığın ilkeleri öylesine iğrenç, köleliğin ilkeleri öylesine pistir ki, o ilkeleri uygulayan babalar onları çocuklarına anlatırken utançtan kızarır.

- **Hayır** demeyi bilmek egemenin işidir, **hayır** diyebilmek uygun işidir.

- Bir egemenin en tehlikeli düşmanı karısıdır, çocuk yapmaktan başka şeyler biliyorsa.

- Bir halk özgür değilse, onun için en tehlikeli şey özgürlük konusundaki görüşüdür; o bu görüşü edinmiştir, onu ona bırakmak gerekir; o şimdi köledir, bunu sezer ve görür, o durumda ondan ne savaşta, ne bilimlerde, ne edebiyatta, ne sanatlarda büyük şeyler bekleyebilirsiniz.

- Her keyfi yönetim kötüdür; iyi, sağlam, doğru, aydın bir yöneticinininki de ayrı tutmuyorum.

- Bir zorba, insanların en iyisi de olsa, kendi keyfine göre yönetirken kötü şeyler yapar. O uyruklarını hayvanlar düzeyine indirgeyen yi bir çobandır; onlara özgürlük duygusunu unuttururken, yitirildiğinde yerine konması son derece güç olan bu duyguyu unuttururken, onlara 10 yıl sürecek bir mutluluk sağlar, sonra onlar bu mutluluğu 20 yüzyıl sefaletle öderler.

- Tek bir ödev vardır, o da mutlu olmaktır. Benim doğal, gide-rilemez, indirgenemez eğilimim mutlu olma eğilimidir, benim gerçek ödevlerimin tek kaynağı ve her doğru yasa düzeninin tek temeli odur.

- Düşünce genişliği, imgeleme gücü ve ruh etkinliği; **deha** budur işte.

- Siyasette dizgeler felsefedekinden daha tehlikelidir; filozofu yoldan saptıran imgelem onu yanılgılara düşürür; devlet adamını yoldan saptıran imgelem ona yanlış yaptırır ve insanları mutsuz kılar.

- Beğeni güzellikler üretmekten çok, yanlışları siler; o az ya da çok elde edilen bir değerdir, doğanın bir vergisi değildir.

- Şimdi iyi diye bilinen şey, gelecekte büyük bir kötülüğün kaynağı olabilir; bir kötülük de büyük bir iyiliğin kaynağı.

- Aristophanes kimdir? Özgün bir soytarıdır. Bu tür bir yazar hükümetler için eşsiz biri olmalıdır, kullanabilirlerse. Zaman zaman toplumu sarsan tüm heyecanları ona bırakıp çıkmak en iyisi. Bu heyecanlar panayırlarda sergilenirse, hapishaneler dolmaz.

- Deha sezer, öykünmez.

- İnsan olan bir insandan akan gözyaşları, bir kadının bütün ağlamalarından daha çok dokunur bize.

-Yazarken her şeyi yazmak gerekir mi? Çizerken her şeyi çizmek gerekir mi? Ne olur, bırakın bazı şeyleri de imgelemim tammalsın.

Immanuel Kant

Alman filozofu Immanuel Kant 1724'de Königsberg'de doğdu, aynı yerde 1804'de öldü. O bir siyaset kuramcısı olmaktan önce bir bilgi kuramcısıdır. Kant'ın aydınlanmacılığı kendine özgü bir aydınlanmacılıktır. Onun ülkesindeki aydınlanma düşüncesiyle de Fransâ'daki Aydınlanma düşüncesiyle de büyük bir yakınlığı yoktur. Devrim fikriyle çelişen tutucu felsefesi özellikle insanın usunu özgürce kullanması üzerinden Aydınlanma düşüncesine bağlanır. Königsberg'den hiç çıkmamış olan bu ünlü profesör daha çok eleştiri fikri üzerine temellenmiş üç çalışmasıyla ünlüdür. Kant 1871'de yayımladığı Salt Usun Eleştirisi'nde bilgi sorunlarını, 1788'de yayımladığı Uygulamalı Usun Eleştirisi'nde ahlak sorunlarını, 1790'da yayımladığı Yargıgücünün Eleştirisi'nde estetik sorunlarını ele aldı. Immanuel Kant usu temel alan ve deneye de ağırlık veren felsefesiyle özellikle 19. yüzyıl düşüncesini derinden etkilemiştir.

Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt'dan

Çeviren: Sabahat Türer

Aydınlanma insanın sorumlusu olduğu küçüklüğünden çıkmasıdır. Küçüklük başka birinin yol-göstericiliği olmadan anlığını kullanma yetersizliğidir. Bu durumun sorumlusu insanın kendidir. Bunda yatan neden anlığın eksikliğinden gelmez, başka birinin

yol-göstericiliği olmadan kararlılığın ve yürekliliğin eksikliğinden gelir. **Sapere aude!** Kendi anlığını kullanacak yürekliliği göster! Aydınlanmanın kalıp-sözü budur.

İnsanların bu kadar büyük bir bölümünün doğa onları yabancı birinin yol-göstericiliğine başvurmaktan özgür kıldıktan sonra da (*naturaliter maiorenes*) yaşam boyu seve seve küçüklüklerine sığınmalarının, öbürlerinin de bu kadar kolayca bunların koruyucuları gibi görünmelerinin nedeni tembellik ve korkaklıktır. Küçüklük çok rahattır. Anlığım yerine geçen bir kitabım, vicdanım yerine geçen bir din adamım, benim yerime perhezimi düzenleyen bir hekimim varsa ben bunlarla uğraşmayabilirim. Ödeyebiliyorsam düşünmem gerekmez, başkaları bu sıkıcı işi benim yerime üzerlerine alacaklardır.

Böylece insanın neredeyse doğası gibi olan küçüklüğünden kendini kurtarması güçtür. Bu küçüklük onun hoşuna bile gitmiştir, kendi anlığını kullanmada şimdilik gerçekten yetersizdir, çünkü bunu denemesine hiçbir zaman izin verilmemiştir. İnsanın doğal yetilerinin usa uygun kullanımını ya da daha çok kötüye kullanımını oluşturan kurallar ve formüller bir türlü sona ermeyen küçüklüğün zinciridir. Biri bu zincirleri kırıp atsa eni dar bir çukurdan güvensizce atlamış gibi olur, çünkü o böylesine özgür devinimlere alışık değildir. Bu nedenle ruhlarını işleyerek kendilerini bu durumdan çıkarmayı başaran ve böylece güvenli bir yol bulan çok az kişi vardır.

Halkın aydınlanması daha kolay gerçekleşebilir, hele ona özgürlük sağlanırsa bu neredeyse kaçınılmaz olur. Dolayısıyla halk ancak yavaş yavaş aydınlanabilir. Devrimle belki kişisel zorbalığın ve kazanç hırsıyla ya da egemenlik hırsıyla dolu baskının sonu gelebilir, ama hiçbir zaman düşünme biçimi gerçekten yenilenmez, tersine eskilerin yerine yeni önyargılar düşüncesiz koca yığın yönetilmesine hizmet eder.

Aydınlanma için özgürlükten, özgürlük denen şeylerin en zararsız olan usunu her alanda açıkça kullanma özgürlüğünden başka bir şey gerekmez. Şimdi her yandan şöyle seslendiğini duyuyorum: Söylenmeyin!

Subay "Söylenmeyin, talim yapın", maliye danışmanı "Söylenmeyin, ödeyin", din adamı "Söylenmeyin, inanın" der. (Dünyada yalnızca tek bir kişi şöyle der: İsteddiğiniz konuda istediğiniz kadar söylenin, ama boyun eğin!) Her alanda özgürlüğün sınırlandırıldığını görürüz. Ama aydınlanmaya engel olan hangi sınırlandırmadır, hangi sınırlandırma ona engel olmaz, tersine aydınlanmayı hızlandırır? Yanıtlıyorum: Usun halka açık kullanımı her zaman özgür olmalıdır, insanların aydınlanmasını yalnızca bu sağlayabilir. Ama usun özel kullanımı aydınlanmanın ilerlemesini engellemeden çok, zaman sıkı bir biçimde sınırlandırılabilir. Usun halka açık kullanımı dediğimde, birinin usunu bilge kişi olarak tüm okurları önünde kullanmasını anlıyorum. Birinin kendine verilen belirli bir toplumsal görevde ya da bir makamda usunu kullanabilmesine usun özel kullanımı diyorum. Bir subay görevi başındayken üstlerinden aldığı buyrukların amacına uygun ya da yararlı olup olmadığını düşünüp tartışmak isteseydi bu çok zararlı olurdu. Subay baş eğmek zorundadır. Ama onun bilge kişi olarak savaş işlerindeki yanlışlar üzerine görüşünü bildirmesi ve bunu halkın yargısına sunması engellenememelidir. İnsan kişi olarak kendi aydınlanmasını, bilmekle yükümlü olduğu şeylerde aydınlanmayı ancak bir süre için erteleyebilir. Ama onun aydınlanmadan tümüyle vazgeçmesi kendi için de, sonraki kuşaklar için de insanlığın kutsal haklarını zedelemesi ve onları çiğnemesi demektir. Bir halkın kendi için bir defa bile karar veremediğine bir mutlak yönetici halk adına hiç karar veremez, çünkü onun yasa-koyucu yetkisi tüm halkın istemini kendinde toplamasına dayanır.

"Şimdi biz aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz?", diye sorulacak olursa, bunun yanıtı "Hayır, ama bir aydınlanma çağındayız" olacaktır. Şimdiki durumun nasıl olduğunu bütün insanlar açısından ele alırsak onların dinle ilgili konularda anlıklarını başka birinin yol-göstericiliği olmadan güvenli ve iyi kullanabilmelerinde ya da böyle bir duruma getirilebilmelerinde pek çok şeyin eksik olduğunu görürüz. İnsanlara özgürce yönelebilecekleri alanın açılmış olduğunun ve evrensel aydınlanmanın önündeki ya da

insanın sorumlusu olduğu küçüklükten çıkmasının önündeki engellerin giderek azaldığının seçik işaretlerini buluruz. Bu açıdan bakınca bu çağ Aydınlanma Çağı'dır ya da Friedrich'in çağıdır.

ÖTEKİ FRANSIZ AYDINLANMACILARI

Julien Offroy De La Mettrie

1709'da Saint-Malot'da doğdu. Caen'de Cizvitler'in yanında eğitim gördü. Reims'de hekim oldu. Fransız Muhafız Birliği hekimisi olarak çeşitli savaflara katıldı. Katı maddeci anlayışı içinde hayvanlardaki mekanikliği insana uygulamaya çalıştı. 1748'de yayımlanan *Makine-insan* adlı yapıtı bu görüşünün belirleyiciliğinde yazılmıştır. La Mettrie 1751'de Berlin'de öldü. **"Ahlak kaynağını tıpkı yasalar ve cellatlar gibi siyasetten aldığına göre doğanın bir ürünü olamaz"** diyen La Mettrie oldukça yüzeysel bir düşünürdür. **"Biliyor musunuz hâlâ insanlara neden değer veriyorum? Onların makine olduğuna ciddi olarak inandığım için."** La Mettrie bu görüşlerinden ötürü Fransa'dan ve Hollanda'dan kovuldu, Berlin'de 1751'de ölene kadar Friedrich 2'nin koruyuculuğunda yaşadı.

Claude-Adrien Helvetius

1715'de Paris'de doğan Helvétius, çok genç yaşta Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Deneme'sini* okudu, duyumcu-maddeci görüşü benimsedi. *Ruh Üzerine* (1758) adlı yapıtı Krallık Meclisi'nce

daha sonra da Paris Parlamentosu'nca mahkûm edildi. Hazrı ve acıyı inceleyen Helvétius, insan zihninin herkeste aynı olduğunu, değişik görünümlerin eğitimle ortaya çıktığını benimsedi. Ona göre iyilik ve kötülük görelî şeylerdi. Helvétius bilgilerimizin duyumların ürünü olduğunu söyledi. Tam anlamında bir Tanrıtanı-maz olan filozofa göre, din bir zorbalıktan başka bir şey değildir. **“Doğru, siste parlayan ama sisi dağıtmayan bir alevdir”** der o. Helvétius 1771'de Paris'de öldü.

Jean Le Rond d'Alembert

1717'de Paris'de doğdu. Onu bir camcının karısı yetiştirdi. Önce matematikle sonra felsefeyle ilgilendi. Matmazel de Lespinesse'le ilişkisini yıllarca sürdürdü. *Ansiklopedi*'nin kuruluşu sırasında Diderot'nun yanındaydı, ama izlenmeye başladıklarını anlayınca köşesine çekildi. Bilimleri sınıflamaya kalkması hiçbir ilgi uyandırmadı. 1754'de Fransız Akaemisi'ne seçildi. Bilim ve felsefe alanında birçok yapıt verdi. *Dinamik İncelemesi* (1743) adlı yapıtı ilgiyle karşılandı. **“İncelenmesi zorunlu olan insan doğası insanın da giremediği bir gizdir”** diye düşünür d'Alembert. O Aydınlanma düşüncesinin bilimsel düşünceye en yakın kişilerinden biridir. Filozof 1783'de Paris'de öldü.

Paul Henri-Dietrich Baron D'Holbach

1723'de Palatinat'da doğdu. Hemen hemen tüm yaşamını Paris'de geçirdi. Sofrasında hemen hemen günün bütün filozofları bulunmuştur. Filozoflara bu kadar yakın duran Baron d'Holbach, dinbilimcilerden bucak bucak kaçıyordu. Onun gözünde tüm dinsel dogmalar birer zorbalık aracından başka bir şey değildir. Başlıca yapıtı *Doğa Dizgesi*'nde (1770) maddeci ve mekanikçi felsefesini açıkladı. Ona göre ruh ve madde tek bir gerçekliğin iki ayrı görünümünden başka bir şey değildir. Devinim madde-nin zorunlu bir açınımdır. İnsan da özü duyumsamak, sezmek

ve eylemde bulunmak olan maddesel varlıktır. İnsanın kökenini tanımayan dinler insana insanla ilgili hiçbir şey göstermezler. Baron d’Holbach’a göre **“Düşünce özgürlüğü insanlara ruhun ve insanlığın yüceliğini sağlayacak tek güçtür”**. Filozof 1789’da Paris’de öldü.

Marie-Jean-Antoine de Caritat, Marquis de Condorcet

1743’de Ribemont’da (Aisne) doğdu. Bilim alanında çalıştı. 1773’de Bilimler Akademisi’nin sürekli yazmanı oldu. Daha sonra para işleri genel müfettişliğine getirildi, bundan böyle toplumsal iktisat sorunlarıyla ilgilendi. 1792 Yasama Meclisi’nde başkanlık yaptı. Jirondenler’le bağlantı kurduğu gerekçesiyle suçlandı, sekiz ay kadar saklandı, ortaya çıkarılınca Bourg-la-Reine’de intihar etti (1794). Öldüğü yıl yayımladığı *İnsan Zihninin Gelişiminin Tarihiyle İlgili Taslak* en ünlü yapıtıdır. Yasaların evrenselliğine inanan Condorcet ilerlemeye inanan bir usçuydu. Dinbilime karşı çıkıyor, geleneksel din anlayışına karşı Auguste Comte’un önerdiği insanlık dinini savunuyordu. Ona göre bilimsel düşünce bilgilerin art arda gelmesiyle ya da üst üste toplanmasıyla değil, kendi özyapılarının aralıksız dönüşümüyle gerçekleşmekteydi. Ahlaki konulardaki dönüşümü ya da ilerlemeyi de aynı çerçevede ele almak gerekirdi. *Zencilerin Köleliği Üzerine Düşünceler* (1782) adlı yapıtında şöyle diyordu: **“Zencilerin zorunlu köleler olduğuna inanan siyaset adamlarının akli şu belirlemeye indirgenebilir: Beyazlar cimri, sarhoş, sefihtirler, öyleyse Zenciler köle olmalıdırlar.”** Fransız Akademisi’ne giriş töreninde de şunları söylüyordu: **“Manevi bilimlerin doğası üzerine düşünürken şunu görmeden geçemeyiz: Fiziğin olguları gibi olguların gözlemlenmesine dayanan manevi bilimler aynı yöntemi izlemelidirler, aynı biçimde tam-uyar ve apaçık bir dil edinmelidirler, aynı kesinlik ölçüsüne ulaşmalıdırlar.”**

Pierre-Jean-George Cabanis

1757'de Limousin'de (Cosnac) doğdu. Fizyoloji okudu. Mirabeau'nun ve Condorcet'nin dostuydu. Condorcet'ye intihar etmesi için zehir sağladı. Sağlık profesörüydü, daha sonra senatör oldu. Condillac'dan çokça etkilendi, düşünceyi bir beyin işlevi olarak değerlendirdi, bu arada ilk nedenlere ulaşamayacağımızı bildirdi. 1808'de Rueil'de öldü. *İnsan Üzerine Fiziksel ve Ahlakî İnceleme* (1802) adlı yapıtında şöyle der: **"İnsanın fiziksel açıdan incelenmesi hekimlik için de ahlakçı için de ilginçtir: Her ikisine de hemen hemen eşit ölçülerde gereklidir."** "Devrimci çıkışlar, bazı kişilerin sandığı gibi, fikirlerin özgür gelişimiyle olmaz: Tersine, onlar her zaman onların karşısına düşüncesizce konmuş anlamsız engellerin kaçınılmaz sonuçlarıdır. İşlerin gidişiyile görüşlerin gidişi arasında uyum eksikliği olduğu zaman, toplumsal kurumlarla ruh durumları arasında uyum eksikliği olduğu zaman bunlar olur."

Burjuva Aydınlanmasının serüveni ve Emekçi Aydınlanması

Ender Helvacıoğlu

Burjuva uygarlığının şafağında Modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma, insanlığa büyük kurtuluş umutları, büyük çözümler ve yepyeni bir toplum ve evren modeli sundu. Günümüz burjuvazisi ise, gençlik dönemindeki bütün bu niteliklerini küpeşteden attı. Büyük çözümler, kurtuluş ideolojileri, ilerleme, gelişme, üretim, doğanın kavranabileceği anlayışı, bütün bu kavramlar günümüzün post-modernist burjuvazisinin hedef tahtasında. Burjuvazi insanlığa ancak teknolojik bir “yeni ortaçağ” vaat edebiliyor. Aydınlanmanın ve sosyalizmin “öldürüldüğü” bir toplum, işte böyle bir toplumdur. Bu bir uygarlık krizi durumudur. İnsanlığın yepyeni bir uygarlık anlayışına, yeni bir Aydınlanma atağına, yeni bir gelecek projesine ihtiyacı var. Burjuva Aydınlanması, emek-sermaye çelişkinin sermayenin önderliğinde çözüleceği ilkesine dayanmıştı. Barutu çabuk tükendi. Emekçi Aydınlanması, emek-sermaye çelişkinin emek lehine çözümlere ortadan kaldırılması zemininde oluşabilir.

Böyle bir başlık altında yazılacak yazı sayfalar dolusu olabilir. Bu denli boyutlu bir konunun birkaç dergi sayfasıyla hakkını vermeye olanak yok. Bu nedenle formülasyonlar biçiminde ilerleyeceğiz ve bir perspektif sunmaya çalışacağız.

Marx ve Aydınlanma

1) Kapitalist Batı Uygarlığının temelinde yatan Modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanmanın çıkış noktası şudur: Doğadaki süreçler, herhangi bir doğaüstü ve fizikötesi gücün tasarrufları sonucunda oluşmamıştır, doğa yasalarına tabidir ve insanoğlu akılla bu yasaları kavrayabilir. Kısacası Aydınlanma, insanın kendi kaderini kendi ellerine alma mücadelesindeki en önemli kilometre taşlarından ve bilimsel düşüncenin binlerce yıllık dinsel düşünceye karşı en büyük zaferlerinden biridir.

Marx'ın Aydınlanmaya yönelik tavrı, reddetmek değil, eleştirerek aşmaktır. Marx, Bilimsel Devrim ve Aydınlanmaya sahip çıktı, kendi kuramının kaynağı olarak gördü ve miras kabul etti. Öte yandan Marx, mevcut Aydınlanma hareketinin burjuva karakterini ve sınırlılıklarını da tespit etti, bu hareketin keskin bir eleştirmeni oldu ve aşmaya çalıştı.

Marx, burjuva Aydınlanmasını geçmişin (feodal/haraçlı ideolojinin) perspektifinden eleştirmede; bu hareketi, sınıfsal karakterinden kaynaklanan sınırlılıklarından dolayı geçmişti köktenci bir

biçimde aşamadığı noktasında eleştirdi ve Aydınlanmayı derinleştirmenin yollarını aradı. Bu bakış açısıyla Marx, geleceğe uzanabilecek bir hat çizebildi.

Burjuvazinin sisteminde ‘aklın egemenliği’

2) Batılı toplumlar, burjuvazileri önderliğinde “aydınlandılar”. Feodal düzeni, aristokrasiyi, dinsel düşünceyi, “Tanrı egemenliği”ni, kendi ortaçağlarını burjuvazileri önderliğindeki devrimlerle yıktılar ve aştılar. 500 yıllık bu pratik, insanlığın düşünsel hazinesine büyük bir katkı yaptı ve gözbebeği gibi korunması gereken bir miras bıraktı. Bu madalyonun bir yüzüdür.

Madalyonun diğer yüzünde ise, “burjuva önderliği”nin getirdiği sınırlılıklar bulunur. Burjuvazinin temsil ettiği sistem (kapitalizm) başından itibaren; 1) Sermayenin emek üzerindeki egemenliğine ve sömürüsüne, 2) Kapitalist-emperyalist Ezen Ülkelerin, dünyanın dörtte üçünü kapsayan Ezilen Ülkeler üzerindeki yıkım ve talanına, tahakkümüne, sömürüsüne dayanır. Dolayısıyla burjuva aydınlanması, burjuva laikliği, burjuva insan hakları ve özgürlüğü, toplumun egemen, yönetici, elit kesimleriyle sınırlıdır. Emekçi sınıflara ve ezilen halklara gelindiğinde ise, burjuva aydınlanması, gericiliğe, ortaçağ karanlığına, dinciliğe, despotizme, yıkıma, talana, köleliğe ve sömürüye dönüşür. Emekçiler ve ezilen halklar, burjuvazinin istediği ve sınırladığı kadar “aydınlanabilirler”, ötesi yasaktır.

Burjuvazinin ideologları, burjuva aydınlanmasının bu güdüklüğünü perdelemeye çalışır. Onlara göre, aydınlanma aklın egemenliği demektir ama, bu “aklı” burjuvazi ve onun devleti temsil etmektedir. Böylece “aklın egemenliği”, burjuva sınıfının ve onun devletinin egemenliğine dönüştürülür. Emekçiler ve ezilen halklar kendilerine dayatılan bu akıl kadar “akıllı” olabilir. Emeklerini kime satacaklarına (yani kim tarafından sömürüleceklerine) karar verebilecek kadar “özgür” olabilirler. Mülkiyetleri ne kadarsa o kadar “hak sahibi”dirler. Kısacası, paran kadar aydınlanırsın, özgürleşirsin ve hak sahibi olursun. Burjuvazinin sistemi böyle işler.

Laplace'ın denkleminde Napolyon'un denklemine

3) Burjuva Aydınlanmasının bu ikili karakteri ve sınırlılığı süreç içinde belirginleşmiştir. Burjuvazi, halk kesimlerini de peşine takıp aristokraziye karşı savaşırken radikaldi, ilericiydi ve devrimciydi. Toplumun gelişmesinin önünde engel olan çürümüş bir sistem yıkılıyordu ve devrimin bilimi ve felsefesi yapılmaktaydı. Aydınlanma hareketinin en radikal düşünürlerinin Fransız Devrimi süreci içinde ortaya çıkması tesadüf değildir. Ne zaman ki burjuvazi aristokraziyle olan hesabını kesip kendi düzenini sağlamlaştırdı, feodal ideolojiye karşı düşünsel alanda verdiği mücadeleden de dozu düştü.

18. yüzyılın ikinci yarısı boyunca 1789 Fransız Devrimini düşünsel alanda hazırlayan filozofların (Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Diderot, Helvetius, d'Alembert, d'Holbach, Concordet vb.) feodal (dinsel) ideolojiye getirdikleri eleştirilerdeki radikalliğe, daha sonraki dönemlerin burjuva düşünürlerinde rastlanmaz. Doğaldır, çünkü 18. yüzyıl Fransız filozofları devrimin teorisini yapıyorlardı, daha sonrakiler ise düzenin...

Bu noktada, devrimden 15 yıl sonra iktidara gelerek kendisini imparator ilan eden Napolyon Bonapart ile düşünür-matematikçi Laplace arasında geçtiği söylenen diyalog ilginçtir. Laplace, denkleminde Tanrının yerini soran Napolyon'a, "İhtiyaç duymadım" diye yanıt verir. Devrimci geleneği sürdüren Laplace'ın ihtiyacı yoktu belki ama, Avrupa'yı fethetme sevdasındaki Napolyon'a askerlerini motive etmek için (egemen sınıfların binlerce yıldır yaptığı gibi) Tanrı gerekiyordu. Laplace'ın denklemi ile Napolyon'un denklemi arasındaki fark, burjuva Aydınlanmasının da serüvenini yansıtır.

Fransız Devrimi ile ondan 60 yıl sonra gerçekleşen 1848 Alman burjuva demokratik devriminin nitelikleri arasındaki farklar da burjuvazinin gericileşme sürecine güzel bir örnektir. Fransız Devriminin köktencilikine ve halkçılığına karşın, Alman Devrimi, aristokraziyle bir tür uzlaşma yaparak, yukardan aşağıya bir

dönüşüm çizgisi izledi (Prusya tipi devrim). Tabii buradaki esas etken, bağımsız talepleri doğrultusunda harekete geçen ve devrime damgasını vurmaya çalışan proletaryanın varlığıydı. Bütün emekçi kesimleri peşine takan Fransız burjuvazisi Fransız aristokrasisine karşı alabildiğine radikal vuruşlar yapabildi ve bu durum devrimin felsefesine de yansdı. Devriminde geciken Alman burjuvazisi ise, artık bağımsız bir sınıf olma yolunda ilerleyen proletaryanın tehdidi altındaydı. Toplumun radikal bir biçimde aydınlanması ve devrimin aşağılara yayılması, Alman aristokrasisi ile birlikte Alman burjuvazisini de süpürebilirdi. Konunun uzmanları bu durumun Alman aydınlanmacılarının (Kant, Hegel vb.) düşüncelerine de yansdığını belirtirler. Alman düşünürleri, Fransız meslektaşları kadar radikalleşme lüksüne sahip olamamışlar, düzen ve devlet vurgusunu öne almışlardır. Kaldı ki, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru Fransız burjuvazisinin pratiğinde ve ideologlarının düşüncelerinde -bırakın Voltaire-Rousseau-Robespierre radikalliğini- Napolyon radikalliğinin bile yerinde yellere esmektedir. Pek milliyetçi Fransız burjuvazisi, 1871 Paris Komünü sırasında, baş düşmanı Alman burjuvazisiyle anlaşıp kendi halkını kılıçtan geçirdi.

Burjuva aydınlanması mı? Burjuva özgürlükçülüğü mü? Hatta burjuva demokratik ulusçuluğu mu? Proletarya ve emekçi sınıflar sahneye çıkana kadar!

Laiklik kavramına getirilen tanımlardaki dönüşüm de bu süreçte güzel bir örnek teşkil eder. Devrimci burjuvazinin laiklik tanımı "din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması"dır. Din, bu dünyadan kovulmuş, öte dünyaya sürülmüştür. Düzenici burjuvazi ise laiklik tanımını el çabukluğuyla "din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması" biçimine sokar. Din, bu dünyaya tekrar davet edilmiştir; devlet laik kalmalıdır ama halka din lazımdır. Günümüzde bu tanım bile reddedilmiş, laiklik kavramı -çıkış ilkelerinin tam zıddı biçiminde- "dinlere eşit uzaklık, din ve vicdan özgürlüğü" olarak tanımlanmaya başlanmıştır ve bu da burjuvazinin ulaştığı noktayı gösterir..

Aydınlanma ile halk arasına giren burjuva kaması

4) Görüldüğü gibi, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma ile emekçi halk arasına burjuvazinin kaması girmiştir. İnsanlığın kendi kaderini kendi ellerine alma mücadelesi, gericileşen burjuvazi tarafından yarıda kesildi, güdükleştirildi. Bu noktayı kavramak önemli. Çünkü günümüzde, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma ile kapitalizmi özdeş görme hatasına düşülüyor. Kapitalizme hak etmediği bir paye verilmiş oluyor. Kapitalizmi/emperyalizmi eleştirme ve aşma adına, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma da küpeşteden atılıyor. Oysa bu bir tuzak. Bugün Bilimsel Devrimi ve Aydınlanmayı küpeşteden atan ve unutturmaya çalışan bizzat küresel burjuvazinin kendisidir. İzlenmesi gereken çizgi, Aydınlanma hareketinin mirasına sahip çıkmak, burjuva aydınlanmasının sınırlılıklarını ortaya çıkarmak ve giderek bir Emekçi Aydınlanması (Ezilen Dünya Aydınlanması) perspektifi geliştirmektir.

Bilimsel Devrim ve Aydınlanmanın evrensel yönü kavranmadığı zaman, ya burjuva aydınlanmasının sınırları içinde kalınıyor ya da kapitalizmle birlikte Aydınlanma da reddediliyor ve dinsel düşüncenin etkilerine kapı aralanıyor.

5) Bugün, kendi ortaçağlarının yüklerinden kurtulmaya, bilimsel düşüncenin hâkim kılınmasına, Aydınlanmaya ve kendi kaderini kendi ellerine alma perspektifine esas ihtiyacı olan toplumlar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ezilen Dünya toplumlarıdır. Gelişmiş kapitalist toplumlar, kendi aydınlanmalarını burjuvazileri önderliğinde yaşadılar, insanlığın düşünsel hazinesine yapabilecekleri katkıları yaptılar, bu koşullarda gelebilecekleri noktaya geldiler. Artık ne aydınlanma ne de aydınlatma potansiyeli taşıyorlar. Aydınlanma bayrağı, ona esas ihtiyacı olan bölgede yükselmeyi bekliyor, yani Ezilen Dünyada.

Peki, Ezilen Dünya Aydınlanması Batılı toplumların izlediği yolu mu izleyecektir? İzleyebilir mi? Ezilen Dünyada, Aydınlanma bayrağını yükseltme potansiyeli taşıyan devrimci bir burjuvazi var mıdır? Veya küresel burjuvazi, bu görevi onlar adına gerçekleştirebilir mi?

Türkiye deneyi neyi gösteriyor?

6) Türkiye, bu soruların gerçekçi yanıtlarını bulabilmek için, belki de en verimli laboratuvar. Çünkü Türkiye, yakın geçmişinde kendi burjuvazisi önderliğinde bir aydınlanma deneyi yaşadı. Ne kadar başarılı olduğu somut olarak incelenebilir. Öte yandan Türkiye, bugün küresel burjuvazinin en fazla yüklendiği, en fazla etki altına aldığı ve roller atfettiği coğrafyalardan biri. Bu nedenle günümüz Türkiye'si, küresel burjuvazinin aydınlatma potansiyelinin olup olmadığının anlaşılması için de önde gelen bir laboratuvar.

Türkiye'nin aydınlanma tarihi başlı başına incelenmesi gereken bir konu; burada sadece sonuçlar üzerinde tartışacağız.

Türkiye Cumhuriyeti, emperyalist işgale karşı bir Kurtuluş Savaşı ve dinsel temelli bir imparatorluğu yıkan Cumhuriyet Devrimleriyle kuruldu. Kemalist Devrimi, Sovyet Devriminin rüzgârından da etkilenen ama esas olarak Fransız Devrimi yolunu benimseyen bir hareket olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Bu nitelikleriyle -farklı dinamikleri bulunan Ekim Devrimi bir kenara bırakılırsa- ezilen coğrafyada oluşan ilk ciddi Aydınlanma atılımıydı.

Genç Cumhuriyet, kısa bir süre sonra kapitalist yola girdi. Bu noktadan itibaren Türkiye Cumhuriyeti tarihi, ortaçağ karanlığına karşı mücadeleden ve Aydınlanmadan yan çiziş tarihi olarak okunabilir. Oysa madem ki Fransız Devrimi yolu seçilmişti, feodalizmin köklü bir tasfiyesinin ve radikal bir Aydınlanma hareketinin yaşanması beklenmez miydi? Hiç de öyle olmadı; hatta kapitalist yolda derinleştikçe aynı oranda Aydınlanmadan da vazgeçildi. Burjuva yoluna giren Türkiye, ne bağımsızlığını koruyabildi, ne köklü bir toprak devrimi yaparak ulusal bir sanayi yaratabildi, ne iç ulusal sorunlarını halledebildi, ne de bilimsel düşünceyi az çok özümsemiş aydınlanmış bir toplum oluşturabildi. Birkaç yüzyıl önce Avrupa'da burjuvazi önderliğinde çözülen bu sorunların hiçbirisi, 20. yüzyıl Türkiye'sinde burjuvazi eliyle çözülemedi. 21. yüzyılda yol aldığımız günümüzde bu sorunların hepsi tüm haşmetiyle önümüzde durmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti deneyi, “demokratik devrimler” çağının değil ama, “burjuva demokratik devrimler” çağının artık bittiğinin en çarpıcı örneğidir. Ezilen Dünya coğrafyası, kendi ortaçağından, kapitalist (burjuva) yola girerek kurtulamaz. Fransız Devrimi yolu (yani devrimci burjuvazi önderliğinde feodalizmin tasfiyesi), yukarda da vurguladığımız gibi, Avrupa’nın demokratik devrimde gecikmiş bölgelerinde dahi köktenci niteliğini yitirmişti; neredede kaldı bağımsız bir kapitalizm birikiminin bulunmadığı Türkiye gibi Ezilen Dünya ülkelerinde... Bu yol bizzat, demokratik devrimlerini birkaç yüzyıl önce gerçekleştirmiş ve artık emperyalist bir nitelik kazanmış dünya kapitalizmi tarafından kapatılmıştır, engellenmektedir.

Eğer 80 yıllık Cumhuriyet tarihinden bu ders çıkarılmıyorsa, son 15-20 yıla göz atmak daha kafa açıcı olabilir. Türkiye’nin küresel kapitalizme entegrasyonu ile ortaçağ kalıntılarının tasfiyesi arasında doğru orantı mı vardır, ters orantı mı? Hiç bu kadar “burjuva” olmamıştık; ve hiç bu kadar da “İslamcı”!

Demek ki başka bir yol izlemek gerek. Batı Aydınlanma hareketinin insanlığın düşünsel hazinesine yaptığı evrensel katkılar mirasımızdır ve en önemli esin kaynaklarımızdan biridir. Ama artık ne Türkiye ne de herhangi bir Ezilen Dünya ülkesi “burjuva aydınlanması” ile yetinebilir. Bir “Emekçi Aydınlanması” modeli geliştirmek durumundayız.

İnsanlık ne kadar aydınlandı?

7) Günümüzde hâlâ bir Aydınlanma sorunu var mıdır? Vardır. Hem de 17.-19. yüzyıl Avrupa’sından çok daha derin ve çok daha kapsamlı bir Aydınlanma ihtiyacı ile karşı karşıyadır insanlık. Hâlâ ortaçağ kalıntılarıyla boğuşan Ezilen Dünya toplumları için bu ihtiyacın yakıcılığını tartışmaya bile gerek yok. Ama aynı zamanda, gelişmiş kapitalist-emperyalist ülkeleri ve toplumlarını da kapsayan dünya çapında bir ihtiyaçtır bu.

Batısıyla Doğusuyla dünya toplumlarına kuşbakışı yaklaşmaya çalışarak şu soruyu sorabiliriz: İnsanlık ne kadar aydınlandı? Büyük Fransız Devriminin, Rousseau’nun, Voltaire’in idealleri ne ka-

dar gerçekleşebildi ve ne kadar yer edebildi? Bacon'ın, Galilei'nin, Newton'un, Darwin'in, Einstein'ın bilimsel çözümlenmeleri ne kadar kökleşebildi ve kitleselleşebildi? İnsanlık ne kadar "eşit", "özgür" ve "kardeş"? Kendi kaderini kendi ellerine alma yolunda ne kadar adım atabildi? Dinsel dogmalardan ne kadar kurtulabildi ve bilimsel refleks edinebildi? Kendi hemcinsleriyle, doğayla ve bireysel doğasıyla ne ölçüde uyum içinde yaşayabiliyor? Bireysel ve toplumsal vicdanı ne kadar rahat? Küçük bir zaman kesitini göz önüne aldığımızda (örneğin son 500 yıl) ve toplumların sadece kaymak tabakasına baktığımızda ciddi bir yol alındığı söylenebilir. Ama bütün bir uygarlık tarihinin derinliği ve o derinliğin karşılığı olarak aynı oranda bir geleceğe uzanımına konuya yaklaştığımızda ve toplumların ezici çoğunluğunu oluşturan alt kesimler göz önüne alındığında, henüz bir arpa boyu yol bile gidilemediği anlaşılabilir. Yine de hakkını yemeden şöyle ifade edelim: Burjuva aydınlanması -sağ olsun- bir arpa boyu yol gidebilmiştir.

İnsanlık Modernizmin, Bilimsel Devrimin ve Aydınlanmanın henüz çok başarılarında. Sadece ilk (ve sorunlu, sınırlı) adımlarını atabildi. Bilimsel düşüncenin ve Aydınlanmanın esas fıskırışı henüz gerçekleşmedi. Mevcut manivelanın (burjuvazi) barutu çok çabuk tükendi. Yeni bir "manivela"ya ihtiyaç var.

Post-modernizm mi, pre-modernizm mi?

8) Tam da bu noktada, küresel burjuvazinin ideologları iki "ölüm"den söz ediyor: Marksizmin ölümü ve Modernizm/Aydınlanmanın ölümü. Post-Marksizm ve Post-modernizm çağına geçilmiştir onlara göre.

Bu konuda çok geniş tartışmalar yapılabilir ve zaten yapılıyor. Ama söz konusu tartışma bu makalenin sınırlarını aşıyor. Biz tekrar sorarak ilerleyelim: İnsanlık ne kadar aydınlanabildi ve ne kadar sosyalize olabildi? Yeteri kadar aydınlanabilmiş ve sosyalize olabilmişse, küresel burjuvazinin ideologları haklıdır; artık öteye ("post"a) geçmek gerekir. Ama eğer henüz yolun başında olduğumuz belirleniyorsa, o taktirde bu ideologların niyeti, bir arpa

boyu bile olsa elde edinmiş kazanımları yok etmek ve insanlığı yeniden ortaçağ karanlıklarına döndürmek demektir. Post-modernizm dedikleri, "pre-modernizm" olmasın?

Küresel burjuvazi kendi çıkarlarını savunuyor ve o çıkarların teorisini yapıyor. Bugün en zengin 500 kişinin mal varlığı, dünya nüfusunun yarısının toplam mal varlığına eşit. Demek ki toplam nüfus içinde yüzdesi bile yapılamayacak denli küçük bir azınlık, dünya kaynaklarının neredeyse tamamına el koymuş durumda. Böyle bir tablo ancak imparatorlar, krallar, sultanlar dünyasında geçerli olabilir. Böyle bir tabloya karşı isyanı önlemeye ancak "Tanrının gücü" yetebilir. Böyle bir tabloya sadece Marx değil, Voltaire de isyan edecektir. İşte bu nedenle hem sosyalizm hem de Aydınlanma "öldürülmeye" çalışılıyor.

Küresel burjuvazinin artık Aydınlanmaya ihtiyacı yok. Onun kendine bağımlı bir "din"e, "dinler arası diyalog"a, "medeniyetler ittifakı"na, "ılımlı din"e ihtiyacı var. İnsanın kadercilikten kurtulması, kadere isyan etmesi, kendi kaderini kendi ellerine alması, yani Modernizm, yani Aydınlanma ve onların yetmediği noktada sosyalizm, küresel burjuvazinin kabusudur.

Küresel burjuvazi ve uygarlık krizi

9) Günümüzde herkes kapitalist sistemin krizinden söz ediyor. Bazıları dönemselsel (döngüsel) bir kriz yaşandığını, bazı tedbirler ve bazı fedalarla bu krizin de atlatılabileceğini söylüyor. Bazıları biraz daha karamsar, "yapısal bir kriz"den söz ediyor ve daha köktenci tedbirler gerektiğinden dem vuruyorlar.

Oysa ne "dönemselsel" ne de "yapısal" kriz kavramları bunalımın derinliğini açıklamakta yeterli; söz konusu olan artık bir "uygarlık krizi"dir. Mevcut burjuva uygarlığı, gerek dünya çapında gerekse yerel çapta, insanlığın temel hiçbir sorununu çözemiyor. Yapıcılık potansiyelini tamamen yitirmiştir. Sadece yıkıcılık ve kaos üretiyor.

Burjuva uygarlığının şafağında Modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma, insanlığa büyük kurtuluş umutları, büyük çözümler ve yepyeni bir toplum ve evren modeli sundu. Toplum-

ların ilerlemesi ve gelişmesi için farklı bir yol haritası çizdi. İnsan kendi aklıyla, doğayı, evreni, toplumu kavrayabilir ve dönüştürebilirdi; doğaüstü bir gücün yönlendirmesine ihtiyacı yoktu. Genç burjuvazi umutluymdu, dinamikti, maceracıydı ve ilerlemeciydi. Bu umudunu toplumun diğer katmanlarına da aşılatabilmişti.

Günümüz burjuvazisi ise, gençlik dönemindeki bütün bu niteliklerini küpeşteden atmıştır. Büyük çözümler, kurtuluş ideolojileri, ilerleme, gelişme, üretim, doğanın kavranabileceği anlayışı, umut, bütün bu kavramlar günümüzün post-modernist burjuvazisinin hedef tahtasındadır. Burjuvazinin gelecek kurgucuları bile, insanlığa ancak teknolojik bir "yeni ortaçağ" vaat edebiliyorlar. Belirlenemezçiliğin, mistisizmin, kadcerciliğin, karamsarlığın, bilimdişiliğin başat olduğu bir düşünsel ortam yaratıyorlar. 16.-17. yüzyıllarda üretilen ütopyalar ve gelecek kurguları ile günümüzdekileri karşılaştırdığımızda burjuvazinin dönüşümü de anlaşılabilir. Burjuvazi yaşlanmış ve çürümüşdür ve bu çürümüşlük toplumun bütün katmanlarına sirayet ediyor.

Bu tam anlamıyla bir uygarlık krizi durumudur. Bireycileşmiş, ortak davranış ve dayanışma ruhunu yitirmiş, birbirinin kurdu olmuş, aynı zamanda kitle iletişim araçlarıyla uyutulmuş, maymunlaştırılmış, sistemin koyunu olmuş, küçük bireysel hazlarından ötesini düşünemeyen, gelecek umudunu yitirmiş, yetinmeci, kaderci ve mistik "insancık"lardan oluşan bir toplum. Birkaç yüzyıl öncesinin hırslı, umutlu, maceracı, üretici, buluşçu bireylerinden oluşan genç burjuva toplumunun yerini işte böyle bir "toplumcuk" almıştır. Bu "toplumcuk"un tepesinde de, neredeyse bir toplumsal sınıf olma niteliğini bile kaybetmiş, üretimden kopmuş, ama dünya kaynaklarının ve insan emeğinin üzerine çökmüş çok küçük bir azınlık, bir kabuk: küresel burjuvazi. Tıpkı Roma'nın, Bizans'ın, Osmanlı'nın, Fransız Krallığının, Rus Çarlığı'nın son demlerinde olduğu gibi.

Aydınlanmanın ve sosyalizmin "öldürüldüğü" bir toplum, işte böyle bir toplumdur. İnsanlığın bu kabuğu söküp atacak yepyeni bir uygarlık anlayışına, yeni bir Aydınlanma atağına, yeni değerlere, yeni bir gelecek projesine ihtiyacı var. Yukardan bakıldığın-

da dayanılmaz bir çürümüşlük ve kokuşmuşluk gözüküyor; ama aşağıdan bakıldığında bu yeni umudun doğum sancıları sezilebilir. Yine tıpkı Roma'nın, Bizans'ın, Osmanlı'nın, Fransız Krallığı'nın, Rus Çarlığı'nın son demlerinde olduğu gibi.

Emekçi Aydınlanması

10) Burjuva Aydınlanması, emek-sermaye çelişkisinin sermayenin önderliğinde çözüleceği ilkesine dayanmıştı. Emeğin el konarak bir araya getirilmiş hali olan sermaye, toplumun ilerlemesinin motoru olacaktı. Bir dönem oldu da... Öte yandan burjuva Aydınlanması, ilk enerjisini, dünyanın Avrupa dışında kalan toplumlarının o güne dek yarattıkları birikimlerini talan ederek elde etti. Dolayısıyla burjuva uygarlığı, Avrupa dışındaki halklar için en başından itibaren yıkım ve talan anlamına geldi ve Aydınlanmanın büyük idealleri hiçbir zaman o halkları kapsamadı. Çoğu Aydınlanma filozofunun, sıra ezilen halklara geldiğinde nasıl birer sömürgeciye (hatta ırkçıya) dönüştüğü bilinir. Ezilen halklar o ideallerle, ancak kafalarını kaldırıp emperyalist burjuvaziye karşı başkaldırdıklarında tanıştılar.

Burjuva uygarlığının giderek çürümesine yol açan bu iki temel çelişkisi (emek-sermaye ve ezen-ezilen çelişkileri), yeni bir Aydınlanma atağının -en azından- nasıl olmaması gerektiğini ortaya koyuyor.

Yeni Aydınlanma, birincisi, emek-sermaye çelişkisinin emek lehine çözümlenerek ortadan kaldırılması zemininde oluşabilir. Sermayenin önderliği, burjuva Aydınlanmasına "yukarıdan aşağıya" bir nitelik kazandırmıştı. Aydınlananlar, cahilleri aydınlatacaktı. Aydınlanma düşünürlerinin eğitime kilit rol atfetmeleri bundandır. Sermayenin dağıtılması zemininde oluşacak Emekçi Aydınlanması ise, "aşağıdan yukarıya" bir nitelik kazanacaktır: Toplumun kendi pratiğiyle köktenci bir biçimde dönüşümü. İnsanlığın gelişim düzeyi göz önüne alındığında bu noktaya bugünden yarına ulaşmaya olanak yok, dolayısıyla tabii ki öncüye ve örgüte (parti, devlet vb.) ihtiyaç duyulacaktır, ama aşağıdan yukarıya köklü dönüşüm perspektifi hiçbir zaman terk edilmeden. Burjuva demok-

rasisi ile emekçi demokrasisi arasındaki fark da budur.

İkincisi, Emekçi Aydınlanmasının başka bir alandan talan edilerek getirilecek bir "ilk birikim"e ihtiyacı yoktur. Emekçi Uygarlığının ilk birikimi, el konulan büyük sermayedir; daha doğrusu kapitalizm koşullarında ekonomik zor yoluyla yoğunlaştırılmış emeğin özgür bırakılması ve örgütlü toplum tarafından toplumun çıkarları doğrultusunda kullanılması.

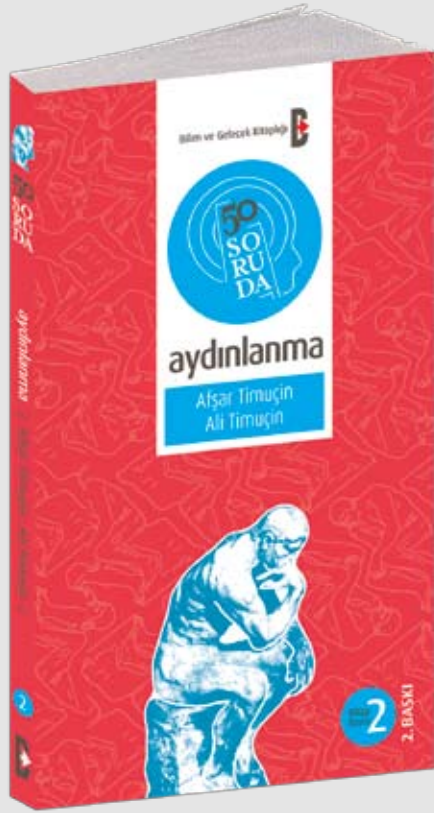
Üçüncüsü: Emekçi Aydınlanmasının laiklik ilkesi, bilimin toplumsallaştırılmasıdır. Bu ilke, din-bilim çatışması zemininde değil, toplum-bilim çelişkisinin uyumlu bir biçimde çözülmesi zemininde hayat bulacaktır. Bir kurum olarak dine ihtiyacın kalmadığı nokta, bir kurum olarak bilime de ihtiyacın kalmadığı noktadır; yani giderek herkesin birer Laplace olduğu nokta. Tabii, bu noktaya da bugünden yarına ulaşamaz, ama perspektif böyle olmalıdır.

Dördüncüsü, Emekçi Aydınlanması, dünyanın bütün halklarının özgün uygarlık birikimlerinin (eşitlik, özgürlük ve güvenlik için verilen mücadele içinde kazanılan birikim) miras kabul edilmesi, evrensel bir potada eritilerek damıtılması ve yepyeni bir senteze ulaşılması perspektifine sahip olacaktır. Burjuva Aydınlanması pratiği çok büyük bir miras bıraktı, ama insanlığın mevcut mirasından bundan ibaret değil. Bir coğrafyanın başka bir coğrafyanın yıkımı pahasına yükselmesi, sermaye uygarlığının niteliğidir. Emekçi Aydınlanmasının potası, bütün insanlığı kapsayacak denli geniş olacaktır.

50 Soruda Aydınlanma

Afşar Timuçin
Ali Timuçin

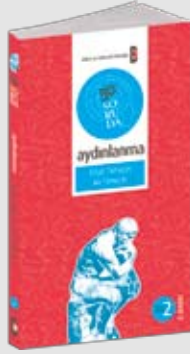

50 Soruda Aydınlanma' da, **Afşar Timuçin** ve **Ali Timuçin**, insan aklının dinsel ve geleneksel zincirlerinden kurtulması ve özgürleşmesinin önemli adımlarından 18. yüzyıl Aydınlanma devrimini, oluşum süreci çerçevesinde, yeşerdiği toplumsal-siyasal koşullar, düşünsel kaynakları, düşünürleri, düşünürlerinin dile getirdiği görüş ve talepler, bunların yarattığı etkiler, insanlığa bıraktığı miras gibi boyutlarıyla ele alıyorlar. Yazarların Aydınlanma devrimini farklı boyutlarıyla izlerken uğradıkları sorulardan kimileri şöyle: Aydınlanma bir toplumun belli bir dönemdeki düşünce etkinliği mi, yoksa bütün insanlığı mı ilgilendiriyor? **Aydınlanmacıların bilim düşüncesine bağlanmış olmalarında Newton'un etkisi var mı?** Aydınlanma öncesinde Fransa'da siyasal olaylar nasıl gelişti? **Aydınlanma, Sanayi Devrimi'nin ve bu devrimi yaratan burjuva sınıfının isteklerini karşılıyor muydu?** Fransız Devrimi aydınlanmanın taleplerini yerine getirebildi mi? **Kant için aydınlanma nedir?** Aydınlanmacılara ışık tutan filozof John Locke'un felsefesi nasıldır? **Aydınlanma düşünürleri kimlerdir, görüşleri nelerdir?** Rousseau düşüncesinde "toplum sözleşmesi" neyi karşılar? **Aydınlanma ve Fransız Devrimi dünyaya ne getirdi?**

BİLİM ve GELECEK KİTAPLIĞI 50 SORUDA DİZİSİ

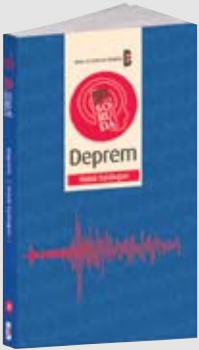
50 Soruda
**İnsanın
Tarihöncesi Evrimi**
Metin Özbek

50 Soruda
Aydınlanma
Afşar Timuçin -
Ali Timuçin

50 Soruda
**Görelilik
Kuramları**
İbrahim Semiz

50 Soruda
Deprem
Haluk Eyidoğan

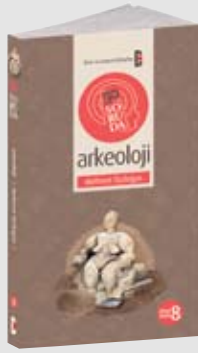
50 Soruda
**Büyük Patlama
Kuramı**
Metin Hotinli

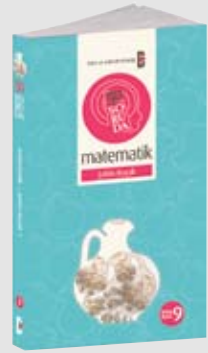
50 Soruda
Yer'in Evrimi
Mehmet Sakiç

50 Soruda
Yaşamın Tarihi
Deniz Şahin

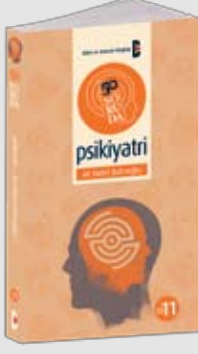
50 Soruda
Arkeoloji
Mehmet Özdoğan

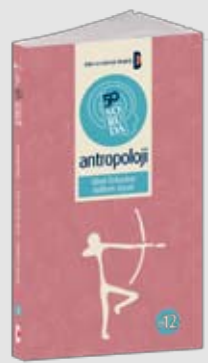
50 Soruda
Matematik
Şahin Koçak

50 Soruda
Evren
Çağlar Sunay

50 Soruda
Psikiyatri
Ali Nihat Babaoğlu

50 Soruda
Antropoloji
S. Özbudun-G. Uysal

50 Soruda
Bilim ve Bilimsel Yöntem
Ed. Alâeddin Şenel

50 Soruda
Dil Felsefesi
Atakan Altınörs

50 Soruda
Üniversite
İzge Günal

Bilim ve Gelecek Kitaplığı listesi

- **Bilimin Öncüleri**, Cemal Yıldırım (Ekim 2014 - 5. Baskı)
- **Evrım Kuramı ve Bağnazlık**, Cemal Yıldırım (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **İslam ve Bilim**, Hasan Aydın (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği**, Derleme (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **Nietzsche ve Marx**, Fatih Yaşlı (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **Matematik Güzeldir Anlamanın Sevinci ve Kederi**, İsmihan Yusubov (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **Bir Halkın Müziği Caz**, Sidney Finkelstein (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **F Tipi Bilim - Hocanın İlmî**, Derleme, (Nisan 2012 - 1. Baskı)
- **Neden Kavramı ve Nedensellik Sorunu**, Hasan Aydın (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **1968 Devrimci Eğitim Şurası ve 1969 Öğretmen Boykotu**, Ahmet Doğan (Nisan 2010 - 1. Baskı)
- **Ağaçtan Ağaca Anadolu Yeşillemesi**, Yücel Çağlar (Temmuz 2010 - 1. Baskı)
- **İnsanlığın Sözleri**, Ender Helvacıoğlu (Ekim 2009 - 1. Baskı)
- **Sabriye Çağırıcı**, Haz.Baha Okar (Haziran 2010 - 1. Baskı)
- **Bilimden Felsefeye**, Der.S.Şahinoğlu/K.Arapgirlioğlu (Mayıs 2011 - 1. Baskı)
- **Marie Curie**, Eve Curie (Şubat 2014 - 2. Baskı)
- **Gazzâli**, Hasan Aydın (Kasım 2012 - 1. Baskı)
- **Eski Yunan Felsefesinde Aşk**, Hasan Aydın (Nisan 2013 - 1. Baskı)
- **İnsan Neden Sanat Yapar?**, H.Tuğrul Atasoy (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
- **Bilimsel Devrimin Başyapıtları**, Der.Ender Helvacıoğlu (Kasım 2012 - 1. Baskı)
- **Marksizmin Başyapıtları -19.Yüzyıl**, Haz: Ender Helvacıoğlu/Baha Okar (Haziran 2013 - 1. Baskı)
- **Allah Peygamber Kitap**, Hikmet Kıvılcımlı (Mart 2015 - 2. Baskı)
- **Evrenle Söyleşiler**, Richard T.Hammond (Şubat 2014 - 1. Baskı)
- **Hz. Muhammed ve Kuran**, Hasan Aydın (Eylül 2014 - 1. Baskı)
- **Matematik Yaramazdır**, Ahmet Doğan (Mart 2015 - 4.Baskı)
- **Neden, Hangi, Nasıl Matematik**, Ahmet Doğan (Ekim 2014 - 1. Baskı)
- **Din-Ahlak ve Saygı-Biat Üzerine Aykırı Yazılar**, Alaeddin Şenel (Kasım 2014 - 1. Baskı)
- **Kıvılcımlı Külliyyatı Ayrıntılı Bibliyografya**, Ahmet Kale (Kasım 2014 - 1. Baskı)
- **Matematiğin (M)izahı**, Ali Törün (Ocak 2015 - 1. Baskı)
- **Marksizm ve İki Kültür**, Editör: Ali Cenk Gedik (Mart 2015 - 1.Baskı)
- **'Gel Ey Seher...'' Savaş Emek Kitabı**, Haz: Nalân Mahsereci (Haziran 2015 - 1.Baskı)
- **Bilim Kazanı**, Aysu Uygur - İlker Öztop - Alp Sipahigil (Ekim 2015 - 2.Baskı)
- **Evrım Kuramının Dayanılmaz Bilimselliği**, Yaman Örs (Ekim 2015 - 1. Baskı)

50 SORUDA KİTAP DİZİSİ

1. **50 Soruda İnsanın Tarihöncesi Evrimi**, Metin Özbek (Mayıs 2015 - 4. Baskı)
2. **50 Soruda Aydınlanma**, Afşar Timuçin/Alı Timuçin (Nisan 2013 - 2. Baskı)
3. **50 Soruda Görelilik Kuramları**, İbrahim Semiz (Mart 2013 - 3. Baskı)
4. **50 Soruda Deprem**, Haluk Eyidoğan (Ekim 2012 - 2. Baskı)
5. **50 Soruda Büyük Patlama Kuramı**, Mehmet Hotinli (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
6. **50 Soruda Yer'in Evrimi**, Mehmet Sakınç (Ocak 2012 - 2. Baskı)
7. **50 Soruda Yaşamın Tarihi**, Deniz Şahin (Ekim 2011 - 2. Baskı)
8. **50 Soruda Arkeoloji**, Mehmet Özdoğan (Ekim 2015 - 5. Baskı)
9. **50 Soruda Matematik**, Şahin Koçak (Ekim 2012 - 2. Baskı)
10. **50 Soruda Evren**, Çağlar Sunay (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)
11. **50 Soruda Psikiyatri**, Ali Nahit Babaoğlu (Kasım 2011 - 1. Baskı)
12. **50 Soruda Antropoloji**, Sibel Özbudun/Gülfem Uysal (Mart 2015 - 3. Baskı)
13. **50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem**, Ed:Alâeddin Şenel (Mayıs 2013 - 2. Baskı)
14. **50 Soruda Dil Felsefesi**, Atakan Altınörs (Şubat 2014 - 2. Baskı)
15. **50 Soruda Üniversite**, İzge Günal (Tükendi, baskıya hazırlanıyor)

ÇİZGİBİLİM DİZİSİ

- **Tesla-Elektriđin Tanrısı**, Soner Tuna (Kasım 2013 - 1. Baskı)
- **İskenderiyeli Hypatia**, Soner Tuna (Eylül 2014 - 1. Baskı)